

A MÉHMAGZAT JOGÁLLÁSA A PTK.-BAN

Jobbító szándékú kritika

Pomeisl András József*

1. Bevezetés

A magánjog, amely a jogalanyok mellérendeltségen és egyenjogúságon alapuló személyi és vagyoni viszonyait szabályozza a maga sajátos logikája szerint, nem szakítható ki a jogrendszer egészének szövetéből; a magánjogban is érvényesülniük kell az alkotmányos rendszerből fakadó elveknek és követelményeknek, a magánjogra is hatnak a közjogi berendezkedés szabályai. De maga az alkotmányos rendszer sem zárt: alapvető szabályait olyan filozófiai és etikai normák határozzák meg, amelyek mélyen gyökereznek az adott társadalom kultúrájában és történelmében. Ebből a megközelítésből a magánjog hasonlít a középkori autonómiákhoz: miként a Magyar Királyság területén működő jászkun kapitányságok, székely és szász székek saját jogszokásaik szerint éltek az életüket, miközben autonómiájuk alapja a középkori, keresztény Magyar Királyság alkotmányos rendjében gyökerezett, és annak alárendelten létezett, úgy a magánjog is önálló a maga területén, de szabályozása végső soron az alkotmányjog tételeire épül.

Ezt az elvet a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 1:2. §-ának (1) bekezdése is kimondja, amikor úgy rendelkezik, hogy „[e] törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni”. Míg a magánjog és közjog szabályainak keveredése semmiképpen sem kívánatos dolog, és a mellérendeltségen és hatósági közreműködés nélküli, önkéntes jogkövetésen alapuló magánjogi jogérvényesülés lehető legtágabb terének megőrzése az egészséges állami működése egyik fontos célkitűzése, nem tagadhatjuk el, hogy a magánjog egyes szabályainak gyökerei és magyarázata az alkotmányos rendben keresendő, és mércéjét nem kizárólag a magánjog alapelvei, hanem magasabb szintű alkotmányos, sőt filozófiai-etikai elvek adják.

* Megbízott oktató, PPKE JÁK.

Különösen igaz ez olyan etikai szempontból érzékeny kérdésekben, amely a legvédtelenebb jogalanyokra vonatkozó magánjogi jogvédelem területén vetődnek fel. Az egyéni autonómia és önérdek-érvényesítés, a visszterhesség logikájával nehezen megmagyarázható, miért is kellene a gyengébb feleket védeni, amikor a társadalomnak még vagy már nem hajtának hasznot. A magánjog ugyanakkor nem ezekre az elvekre épül: ahogyan arról a Ptk. is kifejezetten rendelkezik, a magyar magánjog vezérlő elvei a jóhiszeműség és tisztesség [Ptk. 1:3. §], az elvárhatóság [Ptk. 1:4. §] és a joggal való visszaélés tilalma [Ptk. 1:5. §].

Bár a magyar polgári jog a szabályok szintjén látszólag individualista szemléletet hordoz, ezeknek az elveknek a fényében megjelennek benne a perszonalista emberkép jellemzői is: az ember mint autonóm személy nem légtüres térben létezik, tagja különböző közösségeknek, olyanoknak, mint a család [vö. Ptk. 4:1. § (2) bekezdés], a szomszédság [vö. Ptk. 5:23. §], a társadalom (vö. 5:13. §), amelyekkel szemben kötelezettségei vannak, és amelyek részéről ugyanakkor védelemre is igényt tarthat, akár egy család tagjaként (vö. Ptk. 4:4. §), akár fogyasztóként, akár tartásra szoruló személyként, akár abban az esetben, ha belátási képessége csökkent vagy hiányzik.

A kiszolgáltatott, védelemre szoruló jogalanyok közül is kiemelkedik az anyaméhben fejlődő magzat, aki helyzetéből adódóan fokozottan kiszolgáltatott helyzetben van, noha életét a büntetőjog régóta védi a szándékos támadásoktól. Minthogy azonban a társadalmi életben a legutóbbi időkhig nem jelent meg önálló személyként, ellenben a magzat feletti rendelkezést egyes nőjogi szervezetek az anya magánautonómiája körébe kívánják utalni (mintha egy egyszerű vagyontárgy lenne), ezért e védelem terjedelme folyamatosan támadás alatt áll. Jelen tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogy az alkotmányos rendszerben bekövetkezett változások indokolják-e a méhmagzat korábbinál határozottabb magánjogi védelmét, és magánjogi jogállásának részletesebb szabályozását.

2. A méhmagzat alkotmányos jogállása

2.1. A méhmagzat jogállása az ideiglenes Alkotmányban

A szovjet megszállás Magyarország területén közjogi *vis maior* helyzetet hozott létre,¹ az oktrojált alkotmány, az 1949. évi XX. törvény tudatosan szakított a legitim alkotmányos rendszerrel, amelyet eredeti preambuluma is kifejezésre jutatott:

„A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját. [...] Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, [...] a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.”

¹ Ld. bővebben: Pomeisl András József: „Szabad-e adót fizetni a császárnak?” In: Tóth Zoltán József (szerk.): *A Szent Korona-eszme időszzerűsége*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 153–161.

Az alkotmányosság helyreállításának első lépéseként az 1989. évi XXXI. törvény – az 1946. évi I. törvénnyel² bevezetett – köztársasági államforma helyreállításával egyidejűleg új preambulumot iktatott be, miszerint

„[a] többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg”.

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: ideiglenes Alkotmány) volt hivatott az átmeneti időszakban az alkotmányos rend alapvető szabályait megfogalmazni; ez az átmenet azonban – az eredeti szándékkal szemben – igencsak elhúzódott, és csak az Alaptörvény 2011. április 25-ei elfogadásával ért véget, amely végül helyreállította a teljes alkotmányos jogfolytonosságot.³

Az ideiglenes Alkotmány nem foglalkozott kifejezetten a méhmagzat alkotmányos jogállásával, ezért az Alkotmánybíróság azt az ideiglenes Alkotmány 54. § (1) bekezdését értelmezve határozta meg, amely kimondta: „[a] Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Az Alkotmánybíróság a magzat alkotmányos jogállását alapvetően két határozatában, az 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban és az új magzatvédelmi szabályozást vizsgáló 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában vizsgálta.

2.1.1. A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat álláspontja

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozatában az Alkotmánybíróság a terhességmegszakításról (abortuszról) szóló jogszabályok: az 1972. évi II. törvény 29. § (4) bekezdése, a 76/1988. (XI. 3.) MT rendelet, valamint a 15/1988. (XII. 15.) SZEM rendelet alkotmányellenességének, továbbá nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítására és megszüntetésére, illetve mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására és megszüntetésére irányuló indítványokat bírálta el. Az Alkotmánybíróság ebben a

² Az 1946. évi I. törvény közjogi minősítésére ld. Pomeisl i. m. 154–157.

³ A Nemzeti Hitvallás szerint: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége. Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését. Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúra uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését. Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét. Egyetértünk az első szabad Országgyűlés képviselőivel, akik első határozatukban kimondták, hogy mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki. Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami öntrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.” Ennek megfelelően az alkotmányos rendszer 1990. május 2-ától ismét visszatért a történeti alkotmány folytonosságába, de ennek és az ebből fakadó alkotmányos következmények kimondására csak az Alaptörvény elfogadásával került sor.

határozatában megállapította, hogy „a terhesség megszakítására vonatkozó szabályok rendeletben való meghatározása alkotmányellenes”.

A határozat többségi indokolása abból indult ki, hogy

„[...] nem mindenfajta összefüggés az alapjogokkal követeli meg a törvényi szintű szabályozást. Valamely alapjog tartalmának meghatározása és lényeges garanciáinak megállapítása csakis törvényben történhet, törvény kell továbbá az alapjog közvetlen és jelentős korlátozásához is. Közvetett és távoli összefüggés esetében azonban elegendő a rendeleti szint is. [...] Ebből az következik, hogy mindig csak a konkrét szabályozásról állapítható meg, hogy – az alapjoggal való kapcsolata intenzitásától függően – törvénybe kell-e foglalni vagy sem. A terhességmegszakítás szabályozása számos alapjogot érint [...]. Minőségileg más azonban az abortusz szabályozásának »vonatkozása« az élethez való jogra, mint az összes többi alapvető jogra. A terhességmegszakítás mindig a magzati élet fölötti rendelkezés, amely jogi minősítést kíván; az abortusz szabályozása a magzat élethez való jogára, s – mivel ennek előkérdése, hogy a magzat jogalany-e – a jogalanyisághoz való jogra kétségtől »vonatkozik«. [...] A terhességmegszakítás szabályainak »vonatkozása« a jogalanyiságra és az élethez való jogra minden esetben magában foglalja annak eldöntését, hogy ezek a jogok fennállnak-e. Tekintettel arra, hogy az ember élethez való joga és jogalanyisághoz való joga korlátozhatatlan, vagyis vagy fennáll, vagy nem, az abortusz szabályozása a lehető legerősebben függ össze ezekkel az alapjogokkal. Az összes többi számításba jövő alapjognál viszont mérlegelés kérdése, hogy az abortusz szabályozása »vonatkozik-e« rájuk olyan szorosán, hogy ahhoz törvény szükséges. Ezt a mérlegelést alapvetően befolyásolja a magzat jogi helyzetének minősítése.”⁴

A határozat többségi indokolása részletes érveléssel mutatott rá, hogy a terhességmegszakítással kapcsolatban mind az önrendelkezési jog érve,⁵ mind pedig az emberi élet objektív védelmére való hivatkozás⁶ a magzat jogalanyiségének hallgatolagos tagadását feltételezi, ezért nincs mód megkerülni azt a kérdést, hogy a magzat jogilag ember-e, van-e alanyi joga az élethez és méltóságához. Az objektív életvédelem tekintetében az Alkotmánybíróság hangsúlyozta:

„[a]z élethez való jog objektív oldalából [...] az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodják, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. [...] az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a

⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat Indokolás C) 2–3.

⁵ Uo. C) 3. a)-b).

⁶ Uo. C) 3. c).

keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására. Ez a kötelezettség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat mérlegeljenek”.⁷

Az Alkotmánybíróság rámutatott az alapvető problémára is, amely az általános életvédelem összefüggésében a terhességmegszakítás szabályozása alkotmányosságának megítélését nehezíti:

„[a]z államnak az élethez való jogból folyó általános védelmi kötelessége alapján, [...] nem lehet elvileg is indokolt választ adni arra, hogy miért nem egyenlően véd a törvény minden magzatot, hogy a magzat védelme és az ellene ható jogok közötti határ miért éppen ott húzódik, ahol a törvényhozó meghúzta.”⁸

Az Alkotmánybíróság a terhességmegszakítás szabályozása és az általános objektív életvédelem közötti lényegi különbséget is kiemelte: az

„[...] állami életvédelmi kötelezettség önmagában nem követel törvényi szintű szabályokat. Az [ideiglenes Alkotmány] 54. § alapján az államnak általában, személytelenül, statisztikai sokaságként »mindenki« számára kell az élet védelméről intézményesen gondoskodnia. [...] Az abortusz esetében azonban nem személytelen kockázatról, hanem előre meghatározott egyedi élet szándékos kioltásáról van szó. Ez az individualitás akkor is fennáll, ha óvatosságból pusztán »potenciális életről« beszélünk. Ezért a terhességmegszakítást csak akkor lehet az 54. §-ból folyó relatív, intézményes életvédelem hatálya alá tartozónak venni, ha a magzat individualitását jogilag nem ismerik el. Az abortusz mint tett egyediségét és szándékosságát nem lehet megszüntetni, ezért a személytelenséget kell a másik oldalon a végletekig fokozni. A terhességmegszakítás ezért csak akkor »vonatkozik« az Alkotmány 54. §-ában biztosított élethez való jognak egyedül az objektív oldalára, [...] ha a magzat jogilag nem ember. Ha viszont a magzatnak alanyi joga van az életre és méltóságra, akkor ez a jog nem különbözhet bármely más ember élethez és méltósághoz való jogától, azaz az anya alapjogaival is ugyanúgy állítandó szembe, mint a már megszületett emberek esetében.”⁹

A fentiekre tekintettel a határozat többségi indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy

„a művi terhességmegszakításról azért kell mindig törvényben rendelkezni, mert bármely szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról, és

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

ebből folyóan a magzat élethez való alanyi jogáról való döntést. Ez a »vonatkozás« minden esetben fennáll. A többi alapjog és az abortusz összefüggése viszont a konkrét szabályozástól függően kérdésessé tehető, s csak rájuk hivatkozva bármikor vitatható lenne, hogy milyen tartalmú szabályozásnál kell átváltani a rendeletiről a törvényi szintre.”¹⁰

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozathoz öt párhuzamos vélemény is kapcsolódott, amelyek fontos szempontokat fogalmaztak meg a jövőbeni jogalkotás számára; alábbiakban a magzat jogalanyisága szempontjából fontos elemeket emelném ki. Ádám Antal és Kilényi Géza álláspontja szerint a kérdés az Alkotmány alapján nem dönthető el, Zlinszky János a magzat ember voltát és jogalanyiságát tagadó, Lábady Tamás a magzat ember mivoltát és jogalanyiságát elfogadó álláspont mellett érvelt.

Ádám Antal párhuzamos véleményében hangsúlyozta:

„[a] magzati lét az emberi élet kialakulásának kikerülhetetlen szakasza. Ahhoz, hogy az ember megszülessen és a jogi értelemben vett ember rangjára emelkedhessen mellőzhetetlen, hogy a magzat ebben a minőségében jogi védelemben részesüljön és ennek érdekében meghatározást nyerjenek az államot, az egészségügyi intézményeket, az anyát, a családot, a társadalmat, a többi polgárt terhelő kötelezettségek. Az a körülmény tehát, hogy az Alkotmány vagy törvény a magzatot nem minősíti jogalanynak, korántsem engedhet közömbösséget, semlegességet a magzat léte és sorsa iránt. A magzatot megillető általános és egyedi védelem az egészséges ember megszületését szolgálja. E megállapításnak csak akkor van értelme, ha magában foglalja a magzat jogát a születéshez. E tételből azonban nem következik az, hogy a magzatnak a születéshez való joga azonos a megszületett ember élethez való jogával. A törvényalkotó megítélésétől függ az, hogy a magzat születéshez való jogával szemben milyen feltételek mellett engedi érvényesülni az anya életéhez, egészségéhez, személyi méltóságához, önrendelkezéséhez, valamint az anya, illetve a család szociális biztonságához való jognak és más alapjogoknak mint versengő jogoknak az elsődleges érvényesülését.”¹¹

Kilényi Géza párhuzamos véleményében annak a véleményének adott hangot, hogy

„[a]z ideiglenes] Alkotmány keretei között a törvényhozó döntési szabadsága rendkívül széles, sem a magzat jogalanyiságának elismerése, sem a jogalanyiságnak az élveszületéshez kapcsolása nem tekinthető eleve és szükségképpen alkotmányellenesnek. Ugyanakkor a törvényalkotót terheli az a felelősség, hogy számot vessen azokkal a jogkövetkezményekkel – és természetesen a jogon túlmutató társadalmi következményekkel is –, amelyek akár az egyik, akár a másik szabályozás esetén szükségszerűen és elkerülhetetlenül beállnak.

¹⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat Indokolás C) 4.

¹¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Ádám Antal különvéleménye.

A törvényhozó az Alkotmány keretei között maradva dönthet úgy is, hogy a jogalanyiságot a petesejt megtermékenyüléséhez kapcsolja. Ugyanakkor figyelemmel kell lennie arra, hogy ebben az esetben – a megtermékenyülés időpontjától kezdődően irányadó az emberi élet védelmére irányadó alkotmányos szabályok, s ez okból [...] szükségszerű és elkerülhetetlen a művi vetelés úgyszólván teljes körű tilalma, hiszen az emberi élethez való joggal más alapvető jog (pl. az emberi méltósághoz vagy a szociális biztonsághoz való jog) eredményesen nem állítható szembe és nem versenyeztethető, nem csupán a művi vetélést kell megtiltani, hanem mindama szerek alkalmazását is, amelyek a megtermékenyült petesejtnek a méh falán való megtapadását, illetőleg oda történő beágyazódását akadályozzák, a magzati lét egész tartama alatt intézményes garanciákkal kell védeni a magzat jogait és jogos érdekeit a szülőkkel – így az anyával – szemben is. A törvényhozó – ugyancsak az Alkotmány keretei között – dönthet úgy is, hogy [...] a jogalanyiságot az élveszületéshez kapcsolja. Ez a törvényhozói állásfoglalás kétségtelenül szélesebb mozgásteret nyújt a művi vetélést legálisan elfogadhatóvá tevő okok körének meghatározásához, de önmagában véve még nem határozza meg az említett okokat: ehhez az állásfoglaláshoz ugyanis egyaránt kapcsolható szigorú és kevésbé szigorú abortusztilalom.”¹²

Zlinszky János párhuzamos véleménye kiindulópontként rögzíti:

„[t]ermészettudományos kérdés, hogy a magzat mikortól minősül embernek, potenciálisan vagy teljesen kibontakozott emberi életnek, emberi lénynek. A jog oldaláról döntendő-e, hogy ezt az alakuló vagy kialakult emberi lényt jogalanynak, személynek tekinti-e. A jogalanyiség fogalma eredetileg az emberre szabott intézmény, de nem szükségszerűen egyezik a jogalany fogalma az ember biológiai fogalmával. [...] A tudomány mai többségi álláspontja szerint az ember fogantatásától, a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől kezdve genetikailag befejeződött egyén. Ettől kezdve emberi lény fejlődik. A genetikusan, természettudományosan meghatározott »emberismérv« az életnek nevezett egységes megbonthatatlan biológiai folyamat integráns részeként éppúgy magába foglalja a születés előtti magzati létet, mint ahogy a születéstől a halálig ívelő létezés teljes szakaszát. Biológiaiilag tehát a magzat a tudomány mai álláspontja szerint ember, genetikailag befejeződött egyed, az élő magzat élete természettudományos szemmel emberi élet.”¹³

Ennek az álláspontnak a problematikusságára Lábady Tamás párhuzamos véleménye kellőképpen rámutatott.

Zlinszky érvelése döntő jelentőséget tulajdonít annak, hogy az ideiglenes

¹² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Kilényi Géza különvéleménye, 1.

¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2–3.

„Alkotmány 54. § (1) bekezdése az embernek az élethez és emberi méltósághoz való veleszületett jogáról beszél. [...] az Alkotmány az ember szót jogi normatív értelemben használja és nem természettudományos értelemben. [...] Ilyen szempontból az Alkotmány »ember« és »veleszületett« fogalmai tehát értelmezendők, [...] A jogi »ember« fogalom a jogfejlődés során – amint erre közös indokolásunk utal – nem vette át teljesen a biológiai tudományos ember fogalmat. A veleszületett fogalmat mind a polgári jog, mind a büntetőjog kategóriái az anyatesttől való elválás és nem az anyatestben való fogantatás mozzanatához kötik. [...] Ellenkező esetben mind a Ptk. feltételelessége[, mind] a magzat jogképessége[, mind] a magzatelhajtás és az emberülés közötti [különbség] értelmét vesztené, a jogrendszer önellentmondásba kerülne. [...] Az Alkotmány e két meghatározásában a jelenlegi jog szerint »az ember« az anyatesttől elvált, megszületett ember. [...] Grammatikai, szó szerinti értelmezéssel az Alkotmány szövegével nem lenne ellentétes a magzatnak az »ember« fogalom alá vonása. Minthogy azonban ez az addigi magyar jogrendszer felfogását érdemben megváltoztatná, ehhez határozott, biztos kijelentés kellene. [...] Értelmezéssel az Alkotmány szövege alapján ezt az álláspontot nem lehet a jogrendszerbe »belopni«. A jelenlegi magyar jogrend – az Alkotmánnyal összhangban – a magzati életet védendő értéként kezeli, de a magzatot nem tekinti jogalannak, hanem önálló, sajátos, közjogi jogtárgynak.”¹⁴ „A megszületésre való jog és a polgári értelemben vett jogképesség nem vezethető le hatályos jogunk szerint.”¹⁵

Ennek kapcsán rá kell mutatnunk – egykori professzorom iránti minden megérdemelt tisztelettem mellett –, hogy itt a jogász rabulisztika kiemelkedő példájával állunk szemben. Azok után, hogy az Alkotmánybíróság a hatályos jog és az Alkotmány kifejezett rendelkezése ellenére alkotmányellenessé nyilvánította a halálbüntetést, az ember fogalmának kiterjesztése a magzatra aligha jelenthetett volna a jogrendszer koherenciája szempontjából problémát. A különböző helyzetek eltérő kezeléséből sem lehet arra következtetni, hogy a magzat az akkor hatályos jogrendszer szerint nem minősül embernek, hiszen az akkor hatályos Btk. nemcsak a magzatelhajtást kezelte másként mint a szándékos emberölést, de a menthető felindulásból vagy a gondatlanságból elkövetett emberölést és az öngyilkosságban közreműködést is, és ez mégsem jelentette azt, hogy azok sértettje ne minősülne ugyanolyan értékű embernek, mint egy szándékos emberölésé. Végül a „veleszületett” kifejezés értelmezése egyértelmű csúsztatás; az emberi jogok doktrínája természetjogi eredetű, így a „veleszületett” jelző pusztán arra utal, hogy a *sui generis* emberi jogok magából az emberi természetből fakadnak, mintegy *a priori* léteznek, szemben az állam által konstruált alanyi jogokkal.¹⁶

¹⁴ Uo.

¹⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2.

¹⁶ Erre Lábady Tamás különvéleménye is rámutatott: „Kétségtelen, hogy az Alkotmány idézett rendelkezése »veleszületett« jogokról beszél. A veleszületett jogként koncipiált élethez és méltósághoz való jog azonban nyilvánvalóan nem a már megszületett (világra hozott) emberi lény alanyi jogait jelenti, hanem

A hatályos jogi szabályozás értékeléséhez azonban fontos lehet Zlinszky egyik oda-vetett megjegyzése:

„[a] bel-, külföldi jogtudomány és joggyakorlat a magzat visszamenőleges jogképességét mintegy fikcióval a születéshez kötik. Ebből a megszületésre való jog és a polgári értelemben vett jogképesség nem vezethető le hatályos jogunk szerint. A hatályos magyar jogban a magzat nem polgári jogonalany. [...] Maga az a tény, hogy a gondnok jár el gyámhoz hasonló jogkörben és a magzatnak nem rendelnek gyámot, arra mutat, hogy nem személyi gondozás igénye merül fel, hanem csak esetleges, a későbbi, születésen múltó vagyoni jogok biztosítása.”¹⁷

A kérdést véleményem szerint egyedül Lábady Tamás párhuzamos véleménye helyezte helyes kontextusba. Lábady párhuzamos véleményében rámutatott: a többségi álláspont, miszerint a magzat jogalanyiségának a kérdése alkotmányértelmezéssel nem dönthető el, „lehetőséget lát arra, hogy a törvényalkotó a magzat jogi státuszát az ember jogalanyiségától eltérően minősítse. E szegregációnak azonban alkotmányos alapja nincs.”¹⁸ Hangsúlyozta:

„az Alkotmány az ember normatív fogalmát kifejezetten nem határozza meg. [...] Ha [...] az »ember«-fogalom normatív fogalom, az nem eshet kívül az Alkotmány, az ország alaptörvénye normavilágán, annak alkotmányos helyét az Alkotmánybíróságnak az Alkotmány értékrendjében – éspedig alkotmányértelmezéssel – meg kell találnia[...]. Az Alkotmánybíróságnak tehát az ember jogalanyiségának kezdetét és végét, a jogi ember-fogalom teljességét az Alkotmány alapján értelmeznie kell.”¹⁹

Lábady Tamás abból indult ki, hogy

„[a] többségi határozat szerint az ember biológiai (filozófiai, erkölcsi, természetes) és jogi fogalma között kezdetben nem volt feszültség, a különböző ember-fogalmak egymásnak megfeleltek, a természetes és jogi ember-fogalom egybeesett. Nézetem szerint a természettudomány fejlődése nem adhat ala-

azt, hogy az embernek velekeletkezett, létezésénél fogva őt megillető, tehát létéből, embervoltából eredő (azaz nem derivált, hanem ipso facto) alanyi jogai vannak. Minthogy pedig a magzat biológiailag (genetikailag) kétségkívül az emberi fajhoz tartozik, tehát normatívum sem lehet dolog (azaz fizikai értelemben vett testi tárgy), hanem személy, vagyis jogonalany (és nem jogtárgy), a fogamzás pillanatában keletkezett ember (magzat) élethez való joga a megszületéshez való alanyi jogként normativizálódik. Semmiféle normatív alapja nincs tehát annak, hogy a jogalanyiságot és ezzel a szubjektív alanyi jogokkal való felruházást a születéshez (a köldökzsinór elvágásához) kössük.” 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 6.

¹⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2.

¹⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 1.

¹⁹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 2.

pot arra, hogy a jog normativitása ezt a természetes megfelelést és egybeesést kétségbevonja.”²⁰

Ennek kapcsán rámutatott, hogy

„az ember jogi státuszára vonatkozó normatív értelmezést befolyásoló, néhány évtizede még valóban problematikus természettudományos dilemma mára már egyértelműen eldőlt. Tudjuk, hogy az ember a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől kezdve genetikailag befejeződött egyén, emberi individuum. A magzatfejlődésben az ontogenezis nem ismétli meg a filogenezist, a magzat minden kétséget kizáróan a »human species«-hez tartozik.”²¹

Lábady Tamás döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy

„[a]z emberfejlődés a fogamzástól kezdve kontinuum, az nem tagolódik szubhumán és humán fázisokra. A genetikusan meghatározott »ember« ismérv eszerint éppúgy magába foglalja a születés előtti (magzati) létet mint az egységes, megbonthatatlan biológiai folyamat integráns részét, miként a születéstől a halálig ívelő létezés dimenzióját. A magzat tehát biológiailag ember, és nem dolog, nem tárgy; genetikailag befejeződött egyén: individuum; az egyedi emberi élet pedig a fogantatás és a biológiai halál közötti egységes folyamat. [...] A kontinuum emberfejlődésben kétségkívül egy minőségi változás a születés. Ez azonban az emberi élet értéktartalma szempontjából semmi esetre se lehet alapja egy eltérő, másfajta normatív rendezésnek. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése az emberi életet és méltóságot részesíti abszolút védelemben és nem az anyatesttől elvált emberi életet.”²²

Lábady éles szemmel arra is rámutatott:

„[h]a a jog különböztethetne az emberi élet születés utáni és előtti fázisai között, sőt ez utóbbin belül esetleg tovább artikulálhatna [...] ugyanezt a normatív megkülönböztetést – akár azonos szempontú ismérvek alapján is [...] – a már megszületett ember vonatkozásában is megtehetné. Ez pedig apartheid normatív ember-fogalom kialakításához vezetne.”²³

Lábady megvizsgálta az abortusz mellett leggyakrabban felhozott jogalapot, az anya önrendelkezési jogát, és rámutatott, hogy

²⁰ Uo. 3.

²¹ Uo. 4.

²² Uo. 4–6.

²³ Uo. 5.

„[a]z anya személyiségi (önrendelkezési) jogaként posztulált »abortuszjog« a magzat alkotmányos jogaival konkuráló jogként kezeli az anya személyiségi jogait, amelyek a magzati élet védelmét korlátozzák (korlátozhatják). Csak-hogy itt az emberi életéről, azaz a jog által is sérthetetlen és korlátozhatatlan értékekről van szó. Az élet ugyanis mint a jogi értékek előtti érték az alanyi jogoknak (így a személyiségi jogoknak is) az alapja és eredője. [...] Konkuráló jogok csak azonos értékskálán helyezkedhetnek el. Egy alapvetőnek tartott érték – éppen a jogi normativitás hiánya miatt – nem kerülhet akár még általánosított jogi értékekkel sem (általános személyiségi jog, anya önrendelkezési joga) kollízióba. [...] Az anya személyiségi joga tehát nem korlátozhatja a magzat megszületéséhez való jogát, mert ez a korlátozás a magzatnak mint emberi életnek az elpusztítását, azaz az élettől való önkényes megfosztását jelenti.”²⁴

Lábady Tamás hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ebből az álláspontból nem következik abszolút abortusz-tilalom, hiszen

„[az ideiglenes] Alkotmány 54. § (1) bekezdése csak az élettől való önkényes megfosztást tilalmazza. Nyilvánvalóan nem önkényes az élettől való megfosztás, ha egymással ugyanazok az értékek versengenek, ha a jognak az életek közötti választásról kell rendelkeznie. Ha egy emberi élet veszélybe sodródik, s az csak egy másik élet feláldozásával menthető meg (pl. az anya élete méhen kívüli terhesség esetén a magzat megölésével), az élettől való megfosztás önkényességét az életmentési cél oldja fel. Itt a jognak jogellenességet kizáró, azaz mentesítő okot kell szabályoznia (amely nem jelent alanyi jogot az ölésre). A meghozandó törvényi rendezésnek ezt a nem önkényes minőséget kell szabályoznia és megfelelő jogi garanciák közé szorítania.”²⁵

2.1.2. A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény álláspontja

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat végrehajtásaként fogadta el az Országgyűlés a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényt (a továbbiakban: Magzatvédelmi törvény). A Magzatvédelmi törvény preambuluma leszögezi:

²⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 9. Csak megjegyezném, hogy az anya önrendelkezése eleve csak akkor sérül a terhesség révén, ha a fogantatás erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmény következménye (ideértve az akaratnyilvánításra vagy védekezésre képtelen állapotban lévő nő sérelmére elkövetett szexuális erőszakot is), hiszen egyébként az anya önrendelkezési jogát gyakorolva közösiül, annak tudatában, hogy a közösiülés eredménye akár terhesség is lehet. Ezt lehet „kegyetlen” álláspontnak minősíteni, de a fogamzásgátlást nem vagy nem megfelelően alkalmazó nő partnerét sem mentesítjük a tartásdíj fizetése alól azon az alapon, hogy abban a hiszemben közösiült az anyával, hogy a közösiülésből nem lehet terhesség, pedig itt a férfi önrendelkezési joga nyilvánvalóan sérül, ha az anya őt ebben a tekintetben megtévesztette.

²⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 10.

„a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel; a magzati élet védelme a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg, ugyanakkor a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése elsődlegesen a szülők felelőssége; a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze; a családtervezés a szülők joga és felelőssége.”

A Magzatvédelmi törvény általános indokolása leszögezi, hogy

„[a] kérdéskört a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése, azaz a magzati élet védelme szempontjából közelíti meg. A Javaslat deklarálja, hogy a magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel, amely védelem elsősorban a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg. [...] A Javaslat kimondja, hogy a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze, arra csak az anya vagy a magzat veszélyeztetettsége esetén kerülhet sor. [...] Alapelve, hogy a terhességmegszakítások száma nem a feltételeket meghatározó szabályozás függvényében alakul és nem befolyásolja közvetlenül a születések számát, az abortuszok gyakorisága elsősorban értékrendi és kulturális kérdés.”

Ezzel összhangban a Magzatvédelmi törvény 1. §-a kiindulópontként meghatározza a védelem tárgyát, a „női és férfi ivarsejt egyesüléséből létrejött, az anyaméhben kifejlődő magzatot”.²⁶ A Magzatvédelmi törvény eredeti 5. §-a alapelveként leszögezte, hogy a terhesség csak *veszélyeztetettség esetén* az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg; a konkrét esetköröket a 6. § sorolta fel. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az 5. §-ban szereplő „veszélyeztetettség esetén” az általános indokolásból kitűnően eredetileg szűkítő feltételt kívánt megfogalmazni, különösen a 6. § (1) bekezdés d) pontja („az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén”) körében. Ez a későbbiekben is a legvitatottabb – és utóbb jelen formájában alkotmányellenesnek minősített – esetkör tehát a törvényhozó eredeti szándéka szerint azokat az eseteket foglalta magában, amikor az állapotos nő súlyos válsághelyzete az anyát vagy a magzatot veszélyezteti. Ez egyértelműen kitűnik a törvényjavaslat részletes indokolásából.

A Magzatvédelmi törvény 5. §-ához fűzött indokolás kifejezetten leszögezi:

„a terhesség csak a Javaslatban meghatározott feltételek fennállása esetén, azaz a gyermeket váró nő, illetőleg a magzat veszélyeztetettsége miatt szakítható meg, amely mellett érvényesül a Büntető Törvénykönyvben meghatározott magzatelhajtási tilalom”.

²⁶ E megfogalmazás kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy e meghatározásból adódóan – Kilényi Géza és Lábady Tamás különvéleményében kifejtettektől eltérően – a törvény nem minden, hanem csak az anyaméhben fejlődő magzatot védi; a mesterséges megtermékenyítés során létrehozott embriók védelme tehát nem tartozik a Magzatvédelmi törvény hatálya alá; az így létrehozott emberi lények sorsáról az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény rendelkezik.

Ehhez a 6. §-hoz fűzött indokolás hozzáteszi:

„[a] Javaslat a veszélyeztettség mértékének és a terhesség időtartamának összevetésével határozza meg, hogy mely esetekben és milyen időhatárokon belül szakítható meg a terhesség. [...] A Javaslat lényegében csak az egészségi indikációkat részletezi és elhagyja a magzat egészséges fejlődését esetlegesen károsan befolyásoló válsághelyzetek részletezését, ezzel is hangsúlyozva, hogy nem lehet egy adott élethelyzethez kapcsolva, mintegy alanyi joggá tenni a terhességmegszakítást.”

Az általános indokolásból is kitűnően a 6. § (1) bekezdés d) pontja azért került a törvénybe, mert

„a családok életében végtelen számú olyan élethelyzet fordulhat elő, amely befolyásolja a megfogant magzat világrahozatalát, [ezért a törvényhozó] nem kíván jogilag és erkölcsileg vitatható taxatációt felállítani és ezzel a társadalom értékítéletét kimondani a gyermekvállalás lehetősége, illetőleg kötelezettsége tekintetében”.

Ezzel összhangban a 6. §-hoz fűzött részletes indokolás kimondja:

„[a] Javaslat a taxáció elhagyásával kifejezésre kívánja juttatni azt is, hogy nincsenek olyan társadalmi helyzetek, amelyek keretében nem támogatott a gyermekvállalás, továbbá nem határozható meg a társadalom szempontjából kívánatos gyermekszám sem. A súlyos válsághelyzet fennállását kizárólag a ténylegesen válsághelyzetben lévő nő állapíthatja meg valamennyi egyéni körülményének figyelembevételével.”

Ezt az indokolást a korábbi szabályozással összevetve érthetjük meg helyesen.

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozattal megsemmisített, a terhességmegszakításról szóló 76/1988. (XI. 3.) MT rendelet 2. §-a ugyanis felsorolta azokat az esetköröket, amikor a terhességmegszakítás engedélyezhető volt. A 2. § c), valamint e)–j) pontjai sorolták fel azokat az eseteket, amelyek helyébe lépett a súlyos válsághelyzet, ezek az alábbiak voltak: c) a terhes nő nem él házasságban vagy legalább hat hónapja folyamatosan külön él; e) a terhes nőnek, illetőleg házastársának nincs saját tulajdonú, beköltözhető lakása vagy önálló bérlakása; f) a terhes nő a 35. életévét betöltötte; g) a terhes nőnek két élő gyermeke van; h) a terhes nő vagy házastársa szabadságvesztés büntetését tölti; i) a terhes nő házastársa sorkatonai szolgálatot teljesít, és annak tartamából a kérelem előterjesztésekor legalább hat hónap még hátra van; j) egyéb szociális ok azt nyomatékosan alátámasztja.

Erre a szabályozásra tekintettel mondja ki a Magzatvédelmi törvény 6. §-ához fűzött indokolás, hogy „nincsenek olyan társadalmi helyzetek, amelyek keretében nem támogatott a gyermekvállalás”, ezért a gyermekvállalást megkérdőjelező helyzet fennálltát „kizárólag a ténylegesen válsághelyzetben lévő nő állapíthatja meg valamennyi egyéni körülményének figyelembevételével”.

Eredetileg tehát éppen nem azt a célt szolgálta a korábbi taxáció mellőzése, hogy a korábbinál szélesebb körben, akár súlytalan körülmények esetén is meg lehessen szakítani a terhességet, hanem azt, hogy a törvény ne bátorítsa az anyát terhessége megszakítására abban az esetben, amikor a társadalom értékítélete szerint általában indokolt lehet, hanem egyéni körülményei mérlegelésével állapítsa meg, hogy valóban olyan súlyos-e az általában ilyennek ítélt helyzet, hogy a gyermek kihordását nem tudja vállalni.

Erre utalt a Magzatvédelmi törvény 12. §-ának utóbb megsemmisített (6) bekezdése: „[s]úlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi el lehetetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kérőlap aláírásával igazolja.”

Sajnálatos módon a törvényhozónak ez a jóindulatú, de kicsit naiv megközelítése a gyakorlatban a visszájára fordult. Minthogy a törvény nem adott különösebb támpontot arra, hogyan értelmezendő a súlyos válsághelyzet fogalma, ráadásul ennek körülménynek a tényleges fennálltát senki nem vizsgálhatja, a gyakorlatban „bemondásra” működik ez az esetkör. Noha a Magzatvédelmi törvény preambuluma kifejezetten hangsúlyozza, hogy „a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze; a családtervezés a szülők joga és felelőssége”, sokan²⁷ a mai napig a súlyos válsághelyzetre hivatkozással fogamzásgátlás helyett használják a terhességmegszakítást.²⁸

2.1.3. A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat álláspontja

A Magzatvédelmi törvény hatálybalépése után kialakuló gyakorlatra reagált az Alkotmánybíróság 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában. E határozat megállapította, hogy

„nem alkotmányellenes, ha törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását. A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó azonban alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszersmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít”.²⁹

Hangsúlyozta, hogy „súlyos válsághelyzet fogalmának és alkalmazása feltételeinek meghatározása kizárólag törvényben történhet; a törvényi meghatározás hiánya alkotmányosan nem pótolható sem alacsonyabb szintű jogforrással, sem jogalkalmazói jogértelmezéssel”.³⁰ Leszögezte, hogy „a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX.

²⁷ Egyes becslések szerint a terhességmegszakítások 80-90 %-a erre az okra alapítottan történik. Mindenestre a súlyos válsághelyzetre alapított terhességmegszakítás „az összes engedélyezés döntő többségét tette, illetve teszi ki”. KSH: Terhességmegszakítások. 2017. 6.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf>

²⁸ A statisztikai adatokból jól látszik, hogy a fogamzásgátlás elterjedésével és így a nem kívánt terhességek számának csökkenésével az abortuszok száma is csökken, különösen a házas nők körében. Ld. uo.

²⁹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat 1.

³⁰ Uo. 2.

törvény (a továbbiakban: Magzatvédelmi törvény) 6. § (1) bekezdés d) pontjának alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy annak során a súlyos válsághelyzet törvényben meghatározott fogalma és a törvényalkotó által e határozatnak megfelelően megállapított feltételek jussanak érvényre”,³¹ ugyanakkor e rendelkezések megsemmisítésére irányuló indítványokat elutasította,³² megsemmisítette ugyanakkor a Magzatvédelmi törvény 12. §-ának (6) bekezdését.³³ Végül visszautasította az arra irányuló indítványt, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg, hogy ember-e a magzat.³⁴

A határozat többségi indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az Országgyűlés a Magzatvédelmi törvény megalkotásával formailag eleget tett az [64/1991. (XII. 17.) AB határozatban] meghatározott követelményeknek, ezért e tekintetben megszűnt az alkotmányellenes helyzet”.³⁵ A határozat többségi indokolása abból indult ki, hogy

„noha a Magzatvédelmi törvény nem rendelkezik kifejezetten a magzat jogalanyiságáról, a terhességmegszakítás e törvényben foglalt szabályozásával az Országgyűlés implicite azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat jogilag nem ember. [...] Minden olyan szabályozásnak, amely a terhesség megszakítását az olyan eseteken túl is megengedi, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, szükségképpen azon kell alapulnia, hogy a magzat jogilag nem ember, nem jogonalany [...] a magzat továbbra sem jogonalany az Alkotmány 56. §-a értelmében. Életét és méltóságát nem illeti meg ezért az az abszolút védelem, ami az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből eredően a már megszületett embert megilleti”.³⁶

Ennek kapcsán megjegyezném, hogy az Alkotmánybíróság érvelése, ha alaposabb vizsgálat tárgyává tesszük, körbenforgó okoskodáshoz vezet: mivel a Magzatvédelmi törvény megengedte a terhességmegszakítást olyan esetben, ami sértené az élethez való jogot, ezért a magzat nem jogonalany, mivel nem jogonalany, ezért az élethez való jog nem illeti meg, ezért a Magzatvédelmi törvénynek az a rendelkezése, amely megengedi a terhességmegszakítást olyan esetben is, amely sértené az élethez való jogot, nem alkotmányellenes. Fordítsuk meg ezt az okoskodást: mivel a Magzatvédelmi törvény nem szólt arról, hogy a magzat nem ember, ezért embernek minősül, és a természetes fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Mivel ember, megilleti az élethez való jog, tehát minden olyan rendelkezés, amely lehetővé teszi élete kioltását, az élethez való alapjogát sérti, ezért alkotmányellenes. Hogy melyik a helyes érvelés? Ha figyelembe vesszük, hogy a jogbiztonság azt követelné meg egy alkotmányos rendszerben, hogy ilyen, potenciálisan embernek minősíthető élőlény jogállásáról kifejezetten törvény rendelkezzen, ezért legalábbis mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet

³¹ Uo. 3.

³² Uo. 5.

³³ Uo. 4.

³⁴ Uo. 6.

³⁵ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat Indokolás 2.

³⁶ Uo. 3.b).

kellett volna megállapítani amiatt, hogy nincs erről kifejezett rendelkezés, ha e rendelkezés hiányát nem értelmezzük úgy, hogy a magzat ember volta melletti állásfoglalás.

Persze az alapvető probléma az Alkotmánybíróság álláspontjával, hogy hamis dilemmát állít fel. A Magzatvédelmi törvény elfogadását követően ugyanis nem az a kérdés, hogy a magzat élethez való joga az anya önrendelkezési jogával szemben hogyan érvényesülhet, hiszen a törvény preambulumból, általános és részletes indoklásából egyértelmű, hogy a szabályozás kialakítása során a törvényhozó azt az álláspontot kívánta érvényesíteni, hogy „a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze”; „nem lehet egy adott élethelyzethez kapcsolva, mintegy alanyi joggá tenni a terhességmegszakítást”, és a megengedett körön kívül „érvényesül a Büntető Törvénykönyvben meghatározott magzatelhajtási tilalom”. A kérdés tehát nem az, hogy mikor illeti meg az anyát „önrendelkezési jogából fakadó alanyi jog” a terhesség megszakítására, hiszen ilyen nem létezik, hanem az, hogy a Btk.-ban megfogalmazott általános magzatelhajtási tilalom alól milyen kivételeket állapít meg a törvény, vagyis mely esetekben határoz meg büntethetőséget kizáró feltételt az anya és a terhességmegszakításban közreműködő egészségügyi személyzet³⁷ számára. A kérdés tehát nem az, hogy védendő-e a magzat élete, hanem hogy mely esetekben lép fel ennek védelmében a büntetőjog eszközeivel is az állam.³⁸

Mindenesetre a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat többségi indokolása is elismeri azt, hogy

„[a] magzat jogalanyiségának el nem ismerése [...] nem jelenti azt, hogy a magzati élet nem élvez alkotmányos védelmet. [...] ebben az esetben is megilleti a magzatot az a – nem abszolút – védelem, amelyet az élethez való jogból [Alkotmány 54. § (1) bekezdés] következően az állam a megfogant, keletkezésben lévő emberi életnek is nyújtani köteles. A Magzatvédelmi törvény sem teszi kérdésessé ezt a védelmet”.³⁹

Sőt, kimondja azt is, hogy

„[a]z emberi élet védelme pedig nem korlátozható a jogalanyiséggel felruházott, megszületett ember életére. Az egyedi emberi élet ugyanis a fogantatástól kezdve folyamatos. Ugyanazon individuális emberi életről van szó, amelynek egyes szakaszait a hatályos jog, [...] – alkotmányosan nem kényszerítően, de megengedetten – eltérően minősíti. Az állam életvédelmi feladata minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összehadása [...]. Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a ke-

³⁷ Azzal, hogy korlátozza az egészségügyi személyzet vizsgálódási körét és előírja a terhességmegszakítást megelőző eljárási rendet, ennek az eljárási rendnek a betartása esetére valójában mentesíti az egészségügyi személyzetet a büntetőjogi felelősség alól.

³⁸ A kérdés tehát praktikusán az: büntethető-e az anya akkor, ha például a bűncselekmény útján megfogant magzatát megöli? Büntethető-e az az anya, aki nagy valószínűséggel fogyatékos, sőt önálló életre képtelen magzatát megöli? Büntethető-e az anya, aki saját súlyos helyzetére tekintettel öli meg a magzatát?

³⁹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Indokolás 3. b).

letkezőben lévő emberi életre is. Ez a kötelesség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat [...] mérlegelje a törvényhozó.”⁴⁰

A határozat többségi indokolás szerint

„[e]hhez a mérlegeléshez az Alkotmánybíróság a törvényhozás mozgásterének csupán azokat a határait állapíthatja meg, amelyek az Alkotmányból következnek; illetve megállapíthatja a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, ha a törvényhozó akár az anya jogainak, akár a magzat életének az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezése szerint megkívánt minimális védelmet sem biztosította. Ha tehát a törvényhozó nem ismeri el a magzat jogalanyiságát, a terhességmegszakítás feltételeinek megállapításakor nem hagyhatja figyelmen kívül a szabályozás tartalmának meghatározásánál irányadó – esetenként egymással szembenálló – jogokat és kötelességeket: [...] Nem lenne ezért alkotmányos a teljes abortusztilalom. Hasonlóképpen nem lenne alkotmányos, ha a szabályozás kizárólag az anya önrendelkezési jogát venné tekintetbe. A magzat életének védelme annak megfogadásától kezdve állami kötelesség, tehát a terhesség kezdeti szakaszában sem lehet egyedül az anya önrendelkezési joga irányadó. Az államnak az élet védelmére vonatkozó objektív kötelességéből következik, hogy az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megfelelő indok nélküli abortuszt.”⁴¹

Ezért

„az indikáció vagy indikáció nélküliség helyett az anya alkotmányos jogai és a magzat életének védelmére vonatkozó alkotmányos állami kötelesség kölcsönös korlátozásának arányosságában látja az alkotmányosság elbírálásának ismérvét. Ehhez képest az indikáció mibenléte és szerepe válik döntővé, de nem önmagában, hanem az egyensúlyi helyzetben betöltött szerepét vizsgálva.”⁴²

A többségi indokolás elutasította azt az indítványt is, amely azt kifogásolta, hogy a Magzatvédelmi törvény a terhesség megszakításáról való döntés során nem gondoskodik a magzat jogainak védelméről azzal, hogy számára a régi Ptk. 10. § alapján gondnokot rendelne ki. A többségi indokolás ennek indokaként azt hozta fel, hogy „a feltételes jogképesség, amellyel a Ptk. a megszületendő gyermek érdekeinek védelmét technika-
ilag biztosítja, nem alkalmas az abortusz problémájának megoldására”.⁴³

⁴⁰ Uo. 4. a).

⁴¹ Uo. 4. a).

⁴² Uo. 4. b).

⁴³ Nem világos, hogy a többség miért erőltette ezt a harmatgyenge érvet, hiszen ha az egyik törvény szabályoz egy kérdést, a másik pedig nem, akkor a kettő között semmilyen kollízió nem lehet. Ha az indítványozónak ugyanis igaza van, akkor – a magzatvédelmi törvény rendelkezéseitől függetlenül – a méh-

Lábady Tamás a 48/1998. (XI. 23.) AB határozathoz fűzött különvéleményében megismételte azt a korábban kifejtett álláspontját, hogy

„a magzati életnek az emberi lélettől eltérő jogi minősítésére a törvényhozónak nincs alkotmányos lehetősége, mert a magzatot – akár az anyatestben van, akár azon kívül, mesterséges körülmények között – fogantatásának pillanatától kezdve embernek, vagyis jogalanynak, jogképes személynek kell tekinteni, amiből következik, hogy a méhmagzatot az élethez való jog anyjával szemben is megilleti [...] a magzat mint új emberi élet: személy, aki a jog által sérthetetlen és akinek az élethez való abszolút jogát a törvényhozó az állapotos nő önrendelkezési jogára vagy más alapjogára hivatkozással alkotmányosan nem korlátozhatja. A méhmagzat élethez való joga egyedül csak az anya élethez való jogával konkurálhat”,⁴⁴ így „[a] törvényhozó [...] az Alkotmány alapján jogszerűen nem ismerheti el az állapotos nő súlyos válsághelyzetét, mint a terhesség megszakítását alkotmányossá tevő körülményt”.⁴⁵

Lábady különvéleményében arra is rámutatott:

„[m]ivel magzat nélkül nincs ember, a magzat életjogának és méltóságának az elismerése nélkül is megállapítható, hogy az Alkotmány a magzati életet a fogamzás pillanatától kezdve védi. Ezért [...] indokolt lett volna kimondani a határozat rendelkező részében egyrészt azt, hogy »az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt«, másrészt pedig azt, hogy »az abortusz a jogállam értékrendje szempontjából leküzdendő jelenség«, vagy más megfogalmazásban: »az élethez való jog objektív oldalából az életvédelem tartalmával szemben az az alkotmányos követelmény származik, hogy az államnak megfelelő eszközökkel hatékonyan kell küzdenie az abortusz, mint jelenség ellen.«.”

Utalt arra is, hogy a többségi

„felfogásban is az abortusz alkotmányos indoka csak »súlyos«, alkotmányos alapjoghoz kapcsolódó indok lehet; [...] Az állam nem szemlélheti tétlenül, ha a terhességmegszakítások száma, vagy a megszakított terhességeknek a születésekhez viszonyított aránya nem csökken, mert az Alkotmányból folyó köteleesség az abortusz jelenségének fokozatos felszámolásán munkálkodni”.⁴⁶

magzatnak a Ptk. 10. §-a alapján jár a gondnok, legfeljebb azt lehetne felhozni, hogy a Magzatvédelmi törvényben szabályozott eljárásban a magzat (és az apa!) nyilatkoztatási lehetőségét nem biztosítják, mintha ez csak a nő magánügye lenne (a szociális helyzetből eredő súlyos válsághelyzet fennálltát cáfolhatná, ha mondjuk az apa kötelezettséget vállal és biztosítékot nyújt a gyermek felnevelése anyagi feltételeinek biztosítására).

⁴⁴ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye 1.

⁴⁵ Uo. 2.

⁴⁶ Uo. 3.1.

Különösen megszívlelendők Lábady alábbi gondolatai:

„Minden abortusz az élethez való jogot sérti. [...] Jogszábai és az állam alkotmányos felfogása nem sugallhatja azt, hogy e megtúrt jelenség az Alkotmány értékrendjével és emberképével összhangban áll. A védelem hatékonyságának minőségi erősödése a jövőbeni törvényhozási megoldások alkotmányosságának megítélésakor is mércéül szolgál majd mindaddig, amíg a magzat jogalanyiságát a jog el nem ismeri. [...] A magzati élet védelme az Alkotmány szerint csak a védelem erősödése irányába változhat, és annak hatékonysága nem csökkenhet”.⁴⁷

2.2. A méhmagzat jogállása az Alaptörvényben

Az alkotmányos jogfolytonosság helyreállítását követően alapvetően új helyzet állt elő. Az ideiglenes Alkotmánnyal szemben az Alaptörvény II. cikke ugyanis kifejezetten rendelkezik a magzati élet védelméről. Az Alaptörvény II. cikke akként rendelkezik, hogy „[a]z emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Ennek kapcsán három jelentős változtatást ki kell emelnünk a normaszövegben.

Az első, hogy az alkotmányozó külön is említi az emberi méltóságot mint sérthetetlen alkotmányos alapértéket. Ahogyan az Alaptörvény indokolása fogalmaz: „[a]z Alaptörvény egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élén elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, amely valamennyi alapvető jog értelmezésére kihatóan hangsúlyosan, külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érinthetetlenségét.” Az Alaptörvény ugyan nem definiálja az emberi méltóságot, azzal azonban, hogy külön kimondja annak sérthetetlenségét, jelzi annak kiemelt jelentőségét. Az emberi méltóság valójában nem jogi fogalom, hanem az ember mivolt szükségképpen *minősége*, valójában az emberi méltóság az alapvető jogok alapja: az emberi méltóság feltétlen tisztelete és sérthetetlensége miatt tartjuk védjük az emberi életet, a tulajdont és az ember személyes szabadságát. Ehhez képest az, hogy az Alaptörvény II. cikk második mondatában együtt szerepel „az élethez és az emberi méltósághoz” való jog, azt fejezi ki, hogy az emberi méltóság és az emberi élet nem választható el, vagyis nincs olyan emberi élet, amely nem rendelkezik emberi méltósággal.⁴⁸

A második, hogy a normaszövegben már nem szerepel a „veleszületett” jelző. Ennek – a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat fényében – fontos következménye, hogy a hatályos alkotmányos szabályok alapján nem lehet az élethez és emberi méltósághoz való jogot elvitatni a magzattól azon az alapon elvitatni, hogy még nem született meg. Ezzel a Zlinszky-féle különvéleményben foglalt alkotmányjogi érvelés alapját veszti.

⁴⁷ Uo. 3.2–3.

⁴⁸ Ehhez képest az Alaptörvény II. cikk második mondatában szereplő „élethez és emberi méltósághoz való jog” kifejezésben helyesebb lenne az „emberi méltóság tiszteletéhez való jog”-ról beszélni, hiszen az embert méltósággal nem a jog ruhazza fel, a jog csak ennek tiszteletben tartását várja el mindenkitől.

A harmadik, hogy az Alaptörvény II. cikkének második mondata kifejezetten rendelkezik arról, hogy a magzat életét a fogantatástól védelem illeti meg. Ez két fontos következménnyel is jár: egyrészt, nincs a magzati létnek olyan szakasza, amely nem áll alkotmányos védelem alatt. Másrészt, az Alaptörvény II. cikkéből kitűnően ez nem egy önálló államcél, hanem az élethez való alkotmányos jog része. Az indokolása szerint az Alaptörvény „[a]z emberi élettel egy mondatban, de attól elkülönítve említi a magzati életet, amelyet a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Az állam – az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében – a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani.” Noha az Alaptörvény kétségkívül különbséget tesz a magzati élet védelme és az általános életvédelmi szabályok között, de a normaszövegben semmi sem utal arra, hogy a magzat ne lenne ember, az indokolás pedig a védelem tárgyának kifejezetten a „megfogant, keletkezőben lévő emberi élet”-et jelöli meg.

Az indokolás „objektív intézményvédelmi kötelezettség”-re utalása ugyan értelmezhető lenne úgy is, hogy – az e kifejezés forrásaként szolgáló 64/1991. (XII. 17.) AB határozattal összhangban – az Alaptörvény nem tekinti a magzatot embernek, csak hogy a normaszöveg erre egyáltalán nem utal, ráadásul az intézményvédelmi kötelezettségre utalás önmagában legfeljebb csak annyit jelent, hogy az alkotmányozó hatalom nem akart a magzatnak alanyi jogot adni az élethez, ami a magzat különleges helyzetével magyarázható. Ezt az érvet azonban nem szabad abszolutizálni, mert az Alaptörvény R. cikke szerint az Alaptörvény szabályait azok céljával, valamint a „Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”. Az nem lehet vita tárgya, hogy Magyarországon egészen 1956-ig abortusztilalom volt érvényben: 1933-ig teljes (ekkor határozta meg egy kúriai döntvény a megengedett kivételeket), 1933 és 1956 között pedig részleges, vagyis nehéz lenne a mellett érvelni, hogy a magzat életének fogantatástól való védelme ne lenne része a történeti alkotmány vívmányainak.

Azt, hogy ennek a védelemnek az alapja nem valami elvont „intézményvédelem”, hanem a magzat emberi minőségének elismerése volt, megerősíti, hogy a magzatelhajtást külön bűncselekményként tételező 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (a méltán híres Csemegi-kódex) a magzatelhajtás tényállásait (285–286. §§) „Az ember élete elleni büntettek és vétségek” között szabályozza, közvetlenül az újszülött megölése (284. §) után.

Az, hogy a magzatot embernek tekintették, egyértelműen kitűnik a Csemegi-kódex indokolásából is:

„Mi csak a magzat-elhajtását, vagy megölését kívánjuk büntettetni. A súlypont – a »magzat« szón van, melynek – a szakférfiak általános tanítása szerint a fogantatás percétől élete van, mely habár nem önálló: de mégis élet. Azon cselekmények tehát, melyek a méhmagzat ellen irányoznak: annak életét támadják meg, mihez képest a magzatelhajtásnak tárgya első sorban az emberi élet. Így fogták ezt fel az újabb kor jogtudósai – Oppenhoff, Goldammer, Schwarze, Hälschner, Berner, Holtzendorf – s ugyanezen nézetnek hódoltak a sász és német büntetőtörvénykönyvek.”

Minthogy ez a törvény szabályozta a kérdéskört az alkotmányos jogfolytonosság megszakadásáig, így álláspontja kétségkívül figyelembe veendő az Alaptörvény értelmezése során, és megállapítható, hogy a magyar történeti alkotmány emberi életként védte a magzati életet, noha jelentősebb büntetési tétellel fenyegette, amiből az is következik, hogy ezen a téren az alkotmányos különbségtétel – a magzat sajátos helyzetére tekintettel – nem áll ellentétben a történeti alkotmány vívmányaival.

A korábbi alkotmánybíróági határozatok és a történeti alkotmány egészének fényében tehát azt lehet megállapítani, hogy az Alaptörvény a magzatot embernek tekinti, és bár nem akart olyan erős alkotmányos védelmet adni a magzat számára, mint a már megszületett embernek, ugyanakkor a magzatot fogantatásától kezdve alkotmányos védelemben kívánta részesíteni. Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a magzatra vonatkozó szabály az emberi méltósághoz és élethez való jogot szabályozó II. cikkben szerepel, amiből az is következik, hogy a különös szabály ennek keretében értelmezendő: a „minden ember” fogalma alá vonható magzat élethez való joga tekintetében az alkotmányos különbségtételnek van törvényes alapja, a magzat emberi méltósága tekintetében viszont nincs, így a magzat emberi méltóságát éppúgy tiszteletben kell tartani, mint a már megszületett emberét. Ennek a magánjogi szabályozás vizsgálata során is tudatában kell lennünk.

A magzat alkotmányos jogállását illetően meg kell említenünk még egy kapcsolódó alkotmányos rendelkezést. Az Alaptörvény XV. cikkének (1) bekezdése szerint a törvény előtt mindenki egyenlő; minden ember jogképes. Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. E rendelkezések indokolása szerint:

„[a]z egyenlőséget a törvény nemcsak a bíróság előtti egyenlőségként, hanem annál általánosabban fogalmazza meg. Az általános jogegyenlőségi szabály mellett külön rögzíti azt is, hogy az alapvető jogokat mindenki számára bármely megkülönböztetés nélkül kell biztosítani. A megkülönböztetés alapjaként egyes helyzeteket kiemel az Alaptörvény, a felsorolás azonban nem taxatív, a nevesítve nem szereplő egyéb helyzetek alapján is tilos a hátrányos megkülönböztetés.”

Fontos ennek kapcsán kiemelnünk, hogy az Alaptörvény a jogképességet a törvény előtti egyenlőség elvével együtt szabályozza, annak részeként. Az Alaptörvény nem utal kifejezetten a jogképesség feltétlen, egyenlő voltára; ennek a magyarázat az lehet, hogy a törvény előtti egyenlőség ‘mindenki’-re vonatkozik, így a nem természetes személy jogalanyokra is, ugyanakkor a jogképesség elismerésére alkotmányos követelményként csak az ember tarthat igényt (ezért az ember jogképessége feltétlen, míg a jogi személyé nem). Az emberi jogképesség egyenlőségét kifejezetten nem mondja ki az Alaptörvény, ez a törvény előtti egyenlőség elvéből és a megkülönböztetés tilalmából vezethető le. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az Alaptörvény rendszerében az alapvető jogokat érintő megkülönböztetés tilalma – az indokolásból

is kitűnően – a törvény előtti egyenlőség elvének a része.⁴⁹ Ennek pedig a lényege az, hogy az állam minden jogalanyt egyenlő mércével mér, vagyis a jogi szabályozás megalkotása és alkalmazása során a jogalanyok jogviszony szempontjából releváns jogait, kötelezettségeit, legitim érdekeit és egyéb körülményeit egyaránt figyelembe veszi (vagy hagyja figyelmen kívül), és ebben a tekintetben nem különböztet közöttük.⁵⁰ Így értelemszerűen az alapvető jogok tekintetében sem alkotmányellenes egy olyan megkülönböztetés, amely nem sérti a törvény előtti egyenlőséget, vagyis nem a jogok, kötelezettségek, legitim érdekek és körülmények szelektív (és ezért önkényes) figyelembevételén, hanem azok egyenlő mértékben történő mérlegelésének eltérő eredményén alapul, vagyis különböző, nem összehasonlítható helyzetben lévő jogalanyokat kezel különbözőként.⁵¹

Nyilvánvaló, hogy a magzat helyzete különleges, mert az anyaméh oltalma nélkül – különösen a kritikus első trimeszterben – életképtelen. Ugyanakkor a magzat életfunkcióinak fenntartása – egészséges fejlődése esetén is – igénybe veszi a gyermeket váró nő szervezetét. Így számos olyan gyermekvédelmi intézkedés, amely adott esetben a gyermek egészséges testi, szellemi, erkölcsi fejlődését hivatott védeni, és a gyermek veszélyes környezetből való kiemelését foglalja magában, esetében csak akkor alkalmazható, ha a veszélyes környezetből az anyával *együtt* lehet kiemelni; általában is igaz, hogy a magzat életét, egészségét – különösen a kezdeti időszakban – csak az anya

⁴⁹ Annál is inkább, hiszen az Alaptörvény XV. cikkének (1) és (2) bekezdése a nemesi ‘egy és ugyanazon szabadság’ (*unam eademque libertas*) elvét rögzíti, amelyet az 1848. évi április törvények valamennyi országalakosra kiterjesztettek. Ld. bővebben: Pomeisl i. m. 120. Minden ember jogképes, továbbá a törvény előtt mindenki egyenlő. A történeti alkotmány vívmányai fényében értelmezve ezt a szabályt tehát csak az indokolatlan megkülönböztetést tiltja ez a szabály.

⁵⁰ Ha tehát például a bíró egy visszerthes polgári jogviszonyban az egyik félnél mentesítő körülményként veszi figyelembe a teljesítőképesség hiányát, akkor a másik félnél sem hagyhatja ezt figyelmen kívül (ezért nem fogadta el a Kúria a bankok arra való hivatkozását, hogy az egyoldalú szerződés módosítás nélkül nem tudják biztosítani a kihelyezett kölcsönök forrását); ha az egyik féltől megköveteli a másik érdekeinek figyelembevételét, a másiknál sem tekinthet el ettől [vö. Ptk. 1:3. §; Ptk. 6:62. § (2) bekezdés]; ha a fizikai erőnlétet figyelembe veszi valamely jogviszony létesítése feltételeként, akkor minden jogalany esetében meg kell azt követelnie.

⁵¹ Ezt alátámasztja az Alkotmánybíróság gyakorlata is: „[a]z Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése alapján valamely megkülönböztetés alaptörvény-ellenessége akkor állapítható meg, ha a jogszabály alkotmányos indok nélkül tesz különbséget a szabályozás szempontjából egymással összehasonlítható helyzetben lévő – homogén csoportba tartozó – jogalanyok között [...]. Alkotmányjogi szempontból a különbségtétel akkor nem fogadható el, ha a megkülönböztetésnek nincs tárgyilagos mérlegelés szerint észszerű indoka, vagyis az önkényes...” (3536/2021. (XII. 22.) AB határozat, Indokolás [41]). Továbbá: „a hátrányos megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni [...] nem minősül megengedhetlen megkülönböztetésnek, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg eltérő rendelkezéseket. Az egyenlőség követelménye a jog általi egyenlőként való kezelésre irányuló alkotmányos elv, amely az azonos (homogén) szabályozási körbe vont jogalanyoknak a jogokból való egyenlő részesedését védi. [...] akkor alaptörvény-ellenes a megkülönböztetés, ha a jogszabály a szabályozás szempontjából azonos csoportba tartozó (egymással összehasonlítható) jogalanyok között tesz különbséget anélkül, hogy annak alkotmányos indoka lenne” (14/2014. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [32]).

életével, egészségével *együtt* lehet megóvni. Ez a különleges helyzet pedig alkotmányosan indokolhatja az eltérő bánásmódot; a magzat helyzete számos szempontból nem hasonlítható össze a már megszületett gyermekével, aki – megfelelő ellátás mellett – önállóan is életképes. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a védelem és a magzat jogainak tiszteletben tartása az életképességtől függ, csupán azt, hogy különösen az élethez és egészséghez való alapjogát csak e különleges helyzet figyelembevételével lehet megfelelően szabályozni és biztosítani.⁵²

3. A méhmagzat polgári jogi jogállása

3.1. A méhmagzat jogállása a régi Ptk.-ban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) kifejezetten nem szabályozta a ‘magzat’ jogállását. Ez a meglepőnek tűnő megállapítás azon alapul, hogy maga a régi Ptk. – szemben az 1923. évi Magánjogi törvényjavaslattal (a továbbiakban: Mtj.)⁵³ – soha nem tartalmazta a ‘magzat’ kifejezést. A régi Ptk. ugyanis – Zlinszky János különvéleményében kifejtettekkel szemben – mindig is embernek, sőt gyermeknek tekintette a méhmagzatot.

A régi Ptk. 8. §-a foglalkozott az emberi jogképesség terjedelmével. Kimondta, hogy minden ember jogképes: jogai és kötelességei lehetnek [(1) bekezdés]; azt, hogy a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő [(2) bekezdés], végül leszögezte, hogy a jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis [(3) bekezdés]. Ehhez képest foglalkozott a régi Ptk. 9. §-a az emberi jogképesség kezdő időpontjával: „[a] jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A fogamzás időpontjának a születéstől visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; bizonyítani lehet azonban, hogy a fogamzás korábban vagy később történt. A születés napja a határidőbe beleszámít.”

A régi Ptk. 9. §-a tehát eredetileg nem azt mondta ki, hogy a magzat nem jogalany, vagy jogalanyisága feltételes, hanem azt, hogy az ember jogalanyisága a fogantatással kezdődik, ha élve születik. Azt a kérdést valójában nyitva hagyta, hogy mi a helyzet akkor, ha az ember halva születik. Mindenesetre abból, hogy a régi Ptk. 22.§-a szerint a jogképesség a halállal szűnik meg, következtetett, hogy a halva született ember (már biztosan nem jogképes. A régi Ptk. 9. §-ának első fordulata erre tekintettel kétféleképpen volt értelmezhető: 1.) ha az ember halva születik, a jogképesség nem a fogamzása időpontjában kezdődik (de mikor?); 2.) ha az ember halva születik, akkor egyáltalán

⁵² Ez a magyarázata annak, hogy az alkotmányos jogfolytonosság megszakítását megelőzően – noha ahogy fentebb kimutattuk, a magzatot embernek tekintették, és a törvény előtti egyenlőséget sem vonták kétségbe – soha nem merült fel komoly vita abban a tekintetben, hogy a magzatelhajtás/ölés enyhébben büntetendő, mint az emberölés alapesete. Tudatában voltak ugyanis annak, hogy a büntetési tétel meghatározásánál a törvényhozó nem a sértett életéről mond értékítéletet, hanem az ölési cselekményről, annak körülményeire és következményeire tekintettel.

⁵³ Az Mtj. 8. §-a akként rendelkezett, hogy „[m]inden ember jogképes. / Jogképes a méhmagzat is arra az esetre, ha élve születik meg.”

nem illeti meg a jogképeség. Ez utóbbi a törvény logikájának megfelelő értelmezés, hiszen olyan ember a régi Ptk. alapján biztosan nem lehetett, akinek a jogképesége a halva születéssel kezdődött volna, mert a régi Ptk. 22. §-a alapján a halállal a jogképeség megszűnik.

A joggyakorlatban azonban ez a kérdés nem is okozott gondot, ilyen esetben úgy tekintették, hogy a magzat jogképesége hiányzik.⁵⁴ A jogirodalomban, majd a joggyakorlatban megjelenő 'feltételes jogképeség' fogalma valójában egy függő jogi helyzet leírását jelenti, hiszen addig, amíg a magzat az anyaméhben él, addig kétséges, hogy jogalanynak minősül-e vagy sem. Ehhez a függő jogi helyzethez kapcsolódik a régi Ptk. 10. §-ának rendelkezése, miszerint „[a] gyermek részére már megszületése előtt gondnokot kell kirendelni, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges, különösen ha a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van”.

Ez utóbbi rendelkezésből Zlinszky János – kizárólag a „gondnok” kifejezésnek tulajdonítva jelentőséget – különvéleményében azt vezette le, hogy az akkor hatályos jog szerint a magzat nem minősül polgári jogi értelemben vett jogalanynak. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a régi Ptk. 10. §-a kifejezetten „gyermek”-ről beszél, sőt annak „törvényes képviselője”-ről; (törvényes) képviselője azonban csak személynek lehet, és a „gyermek” megjelölés arra utal, hogy a régi Ptk. megalkotásakor a magzatot embernek, még hozzá gyermeknek tekintették.

A régi Ptk. 10. §-a akkor kapott nagyobb figyelmet, amikor az ún. dávodi ügyben a kiskorú anyával szemben a méhmagzat gondnoka fellépett a terhességmegszakítás megakadályozása érdekében; az ügy a terhességmegszakítás problematikáján túlmutató alapvető jogállamisági problémákra mutatott rá.⁵⁵ Az ügyben meghozott másodfokú végzést azonban BH 1998.372. számon tette közzé a Legfelsőbb Bíróság, kifejezve ezzel egyetértését. A határozat összefoglalója szerint

„[a] méhmagzat gondnoka útján sem indíthat pert anyjának a terhessége megszakítására irányuló jognyilatkozata érvénytelenségének vagy hatálytalanságának megállapítása iránt. A bíróságnak az ilyen igényt tartalmazó keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania, illetőleg – az eljárás későbbi szakaszában – a pert meg kell szüntetnie.”

A határozat indokolása szerint a másodfokú bíróság abból indult ki, hogy

„[a] méhmagzat jogképesége tehát feltételes, az élveszületéstől függ. A jogképeség az olyan jogok vonatkozásában is az embert (és nem a méhmagzatot) illetik meg, amelyek még a megszületése előtt keletkeztek. Ilyen esetben függő

⁵⁴ Ennek a gyakorlatnak a kialakulásában – az Mtj. 8. §-ában foglalt, eltérő szabály mellett – a pandektajog is szerepet játszhatott.

⁵⁵ Az elsőfokú bíróság marasztaló ítéletét követően az egészségügyi miniszter utasította az egészségügyi szolgáltatót a terhességmegszakítás végrehajtására, ezt követően a másodfokú bíróság a pert megszüntette. Ld. bővebben: Jobbágyi Gábor: A dávodi abortuszper. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/11–12. 465–473.

jogi helyzet áll fenn. [...] A jogalanyisággal nem rendelkező magzatot ebben a státusában – tehát a megszületés feltételétől függetlenül – jogok nem illethetik és kötelezettségek nem terhelhetik. Ennek következtében mint magzat nem rendelkezik perbeli jogképességgel sem.”

Ennek alátámasztásra az Alkotmánybíróság határozataiból önkényesen kiszemezgeti azokat az érveket, amelyek azt támasztják alá, hogy a magzat nem jogalany, de átsiklik azokon, amelyek a magzati élet védelmének alkotmányos jelentőségét emelik ki. Hangsúlyozza azt is, hogy bár „a Ptk. 10. §-a kötelezővé teszi a gondnok kirendelését a gyermek részére már megszületése előtt, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges. A gondnok az 1960. évi 11. tvr (Ptké.) 7. §-ának (3) bekezdése szerint a gyám jogkörében jár el, saját nevében perindításra nem jogosult”, így perindítási jogosultsága a magzat jogképességétől függ.

Látnunk kell ennek az érvelésnek a fogyatékoságait. Egyrészt, a másodfokú bíróság fő érve – nevezetesen, hogy a magzat nem jogalany, ezért nevében nem indítható per – nemcsak a szóban forgó jogvitában, de minden jogvitában igaz, ezért ez az értelmezés kiüresíti a régi Ptk. 10. §-ába foglalt szabályt, különösen annak utolsó fordulatát. Másrészt, ha a magzat jogalanyisága feltételes, akkor a gondnok igenis indíthat pert, ha a magzat utóbb élve születik; vagyis addig, amíg a magzat sorsa el nem dől, jogalanynak kell tekinteni, így a permegszüntetés fő indokaként a jogalanyiség elvesztését kellett volna megjelölni; annak, hogy erre nem került sor, alapvetően *politikai* oka volt.⁵⁶ Mindenesetre a régi Ptk. ítélezési gyakorlatát alapvetően meghatározta (torzította) ez az ügy.

3.2. A méhmagzat jogállása a hatályos Ptk.-ban

A Ptk. csak kismértékben szabályozta újra a jogképességre vonatkozó rendelkezéseket, ám azok a témánk szempontjából is jelentőséggel bíró változtatások. A Ptk. 2:1. § [A jogképesség] kimondja, hogy minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek [(1) bekezdés], valamint azt, hogy a jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis [(2) bekezdés]. Bár az indokolás nem utal annak indokaira, de a Ptk. elhagyja a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő voltára vonatkozó szabályt.

A Ptk. 2:2. § [A jogképesség kezdete] lényegében a régi Ptk. 9. §-át átvéve kimondja, hogy a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg [(1) bekezdés], és hogy a fogamzás időpontjának a születéstől visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; bizonyítani lehet, hogy a fogamzás korábbi vagy későbbi időpontban történt; a születés napja a határidőbe beleszámít [(2) bekezdés]. Ebben a tekintetben tehát nincs változás a régi Ptk.-hoz képest.

⁵⁶ A bíróságnak ugyanis – ha az alkotmányos életvédelem talaján ítélezik – a permegszüntetés oka kapcsán – hivatalbóli feljelentési kötelezettségével élve – fel kellett volna vetni az egészségügyi miniszter büntetőjogi felelősségét is, aki az elsőfokú marasztaló ítélet ellenére intézkedett a terhesség megszakításáról, és így legalábbis a hivatali visszaélés bűncselekményének (régii Btk. 225. §) gyanúja felmerül vele szemben.

A legjelentősebb változásokat a régi Ptk. 10. §-a helyébe lépő szabály, a Ptk. 2:3. § [A magzat gyámja] tartalmazza. A Ptk. 2:3. § (1) bekezdése szerint „[a] gyámhatóság – kérelemre vagy hivatalból – gyámot rendel a magzat részére, ha ez a magzat jogainak megóvása érdekében szükséges”. A Ptk. 2:3. § (2) bekezdése szerint a gyám rendelését a magzat szülője, nagyszülője, az ügyész és a jegyző kérheti. Ez utóbbi szabály a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: régi Ptké.) 7. § (2) bekezdésének beépítését jelenti a Ptk.-ba.

A Ptk. 2:3. § (1) bekezdése a régi Ptk. 10. §-ához képest három lényeges változtatást tartalmaz. Az egyik, hogy a méhmagzat részére már nem gondnokot, hanem gyámot rendelnek neki ki; ez arra utal, hogy a Ptk. a magzatot kiskorú gyermeknek tekinti [vö. Ptk. 4:163. §]. Ezt alátámasztja a Ptk. indokolása is: „[a] törvény a kódex egyes könyvei közötti összhang és a fogalmi pontosság érdekében elfogadja és következetesen érvényesíti azt az elvet, hogy a magyar jogban a kiskorúnak gyámja, a nagykorúnak gondnoka van. Ezt a megfontolást szem előtt tartva a törvény gyám által biztosít törvényes képviselőt a méhmagzat részére.”⁵⁷

A másik kettő, hogy a szabály már nem utal kifejezetten arra, hogy már „a születése előtt” gondoskodni kell a méhmagzat képviselőtéről és a jogvédelméről, illetve elhagyja a gyermek és a törvényes képviselője közötti érdekellentétre utalást. Ennek a két változtatásnak nem adja indokát a jogalkotó. Előbbi esetben valószínűleg a szöveg egyszerűsítéséről van szó, hiszen a címben és a normaszövegben kifejezetten szerepel a magzat megjelölés, márpedig az ember a fogantatástól a születésig terjedő időszakban tekinthető magzatnak, így nyilvánvaló, hogy ha a „magzatnak” rendelnek gyámot, arra a „születése előtt” kerül sor. A másik változtatás is tekinthető egyszerűsítésnek, de a korábbi joggyakorlatot ismerve inkább a dávodi ügy lehet az oka: a jogalkotó nem akarta újra megnyitni a vitát, hogy a méhmagzat gyámja milyen körben járhat el a méhmagzat képviselőtében, joga van-e a magzatot méhében hordozó nővel szemben eljárást indítania a magzat nevében. Mindenesetre a hatályos szabályozás – bár külön nem emeli ki – nem zárja ki ezt a lehetőséget.⁵⁸

3.3. Kérdések a hatályos szabályozással kapcsolatban

A hatályos szabályozás – bár dogmatikai tisztaságra törekedett – számos kérdést felvet, mind az Alaptörvény fényében, mind önmagában.

3.3.1. Magzatvédelem vagy születés előtti védelem?

Az első kérdés, ami felmerül, és alkotmányjogi összefüggése is van, hogy vajon a magánjog valóban megvédi-e a magzat jogait, vagy csak az élveszületett gyermek jogvédelmét terjeszti ki a születése előtti időszakra.

⁵⁷ Ha Zlinszky János különvéleményéhez tartjuk magunkat, ezzel a Ptk. a méhmagzatot jogalannyá és emberré avatta...

⁵⁸ Ennek az ‘egyszerűsítésnek’ a következményeire még a problémafelvetések körében visszatérünk.

A kérdés azért merül fel, mert a hatályos szabályozás szerint az embert csak akkor illeti meg, ha élve születik; ha tehát sikerül ezt megakadályozni, akkor a magzatot megillető jogok egyszerűen elvonhatók, illetve megszüntethetők. A dávodi ügyben ugyan nem merült fel az, hogy a terhességmegszakítás célja kifejezetten a magzat polgári jogi jogainak az elvonása lett volna, de egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy például egy öröklési helyzetben a gyermek kiesése esetén öröklésre jogosult igyekezzen kiváltani a magzat halálát. Ehhez nem is kell bűncselekményt elkövetnie, elegendő, ha ő a magzat anyja (tipikusan: az örökhagyó házastársa), vagy olyan személy, aki a magzat anyját rá tudja venni arra, hogy kérje a terhességmegszakítást – esetleg súlyos válsághelyzetre hivatkozással.

Ez a magatartás ugyan élesen szembenáll a Ptk. 1:3. § és 1:4. § bekezdésében foglalt szabállyal, de a hatályos Ptk. nem tartalmaz általános szabályt erre az esetre, bár éppen az öröklés körében a Ptk. 7:6. § (1) bekezdés b) és c) pontja esetleg értelmezhető akként, hogy ilyen esetben a magzat helyébe lépő személy nem örökölhét. Más jogviszonyban viszont nem érvényesül hasonló szabály. Így például az apa, ha nem akar tartásdíjat fizetni a nem kívánt gyermeke után, és elég erős érzelmi nyomást fejt ki az anyára, ettől a kötelezettségétől szabadulhat a terhességmegszakítás révén. Ez igen komoly, alkotmányos aggályokat felvető probléma, mert a *pro-choice*-mozgalom által hangoztatott szlogenek ellenére az esetek jelentős hányadában (talán többségében) nem a várandós nő szabad választásáról van szó, hanem a terhességmegszakítást a férfi partner részéről megnyilvánuló érzelmi zsarolás és manipuláció következtében érzi úgy a nő, hogy a terhesség megszakítása az egyetlen megoldás a helyzetére.

A jogtudományban és a joggyakorlatban meggyökeresedett ‘feltételes jogképesség’ kifejezés szinte csábít arra, hogy alkalmazzuk ezekre az esetekre a Ptk. 6:117. § [Független lévő feltétel] szabályát erre az esetre. Ez ugyanis kimondja, hogy amíg a feltétel bekövetkezése függőben van, egyik fél sem tehet semmit, ami a másik fél jogát a feltétel bekövetkezése vagy meghíúsulása esetére csorbítja vagy meghíúsítja [(1) bekezdés], és a feltétel bekövetkezésére vagy meghíúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő [(2) bekezdés]. Ez a Ptk. 1:4. §-ában foglalt elvből levezethető szabályozása azonban nem szakítható ki a rendszerbeli összefüggéséből: a szerződés hatályára vonatkozó szabályok közé tartozik, és ezért legfeljebb – a Ptk. 6:2. § (2) és (3) bekezdésére tekintettel – a kötelek körében alkalmazható, viszont nem hárít(hat)ja el azt az akadályt, amit a jogképesség elenyészése okoz az eljárásjog körében.

A fentiekre és a BH 1998.372. számon közzétett eseti határozatra tekintettel tehát a hatályos szabályozás legalábbis kétségesse teszi, hogy a méhmagzat jogainak védelmében a méhmagzat gyámja indíthat-e bármilyen eljárást, illetve, hogy abban kérhet-e pl. ideiglenes intézkedést a méhmagzat jogainak megóvása érdekében, ideértve esetleg a terhességmegszakítástól való eltiltást is, ha jogait egy indokolatlan – de technikailag végrehajtható – terhességmegszakítás révén fenyegetik.

3.3.2. Kell-e minden esetben gyámot rendelni?

A második kérdés, ami felmerül, hogy a Ptk. 2:3. § (1) bekezdésének ‘egyszerűsítése’ a gyakorlatban nem eredményezi-e azt, hogy a magzatnak *minden esetben* gyámot kell rendelni.

A régi Ptk. 10. §-a még úgy rendelkezett, hogy a gondnokrendelés ‘különösen’ akkor szükséges, ha „a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van”. Ebből viszont a nyelvtani és logikai értelmezés alapján arra lehetett következtetni, hogy ha a gyermek és törvényes képviselője között nincs érdekellentét, és a törvényes képviselő a Ptk. alapelveivel összhangban jár el, akkor nincs szükség gondnokra, hiszen a gyermek jogainak megóvása elsősorban a törvényes képviselő feladata.

Ez a kérdéskör átvezet ahhoz a kérdéskörhöz, hogy van-e a magzatnak – a hatályos szabályozás szerint – törvényes képviselője. A válasz attól is függ, hogy a magzatot ‘gyermek’-nek, illetve kiskorú gyermeknek tekintjük-e. Ha nem, akkor a hatályos szabályozás szerint nincs törvényes képviselője, hiszen a jogszabály egyetlen rendelkezése sem rendelkezik erről. Ugyanakkor láttuk, hogy a terminológiai változás a Ptk. 2:3. § (1) bekezdésében – az indokolásból is kitűnően – éppen arra utal, hogy a Ptk. – a régi Ptk.-val egyezően – a magzatot kiskorú gyermeknek tekinti. Ezzel azonban a probléma még nem oldódik meg.

A Ptk. 4:146. §-ának (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll.

A Ptk. 4:146. §-ának (2) bekezdése szerint a szülői felügyelet a kiskorú gyermek neve meghatározásának, gondozásának, nevelésének, tartózkodási helye meghatározásának, vagyona kezelésének, törvényes képviselőjének jogát és kötelességét, a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában. Ezzel összhangban mondja ki a Ptk. 4:161. § [A gyermek törvényes képviselője] (1) bekezdésében, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülők joga és kötelezettsége, hogy gyermeküket személyi és vagyoni ügyeiben képviseljék. A Ptk. 4:163. §-a pedig rendezi az érdekellentét esetét, és annak (2) bekezdése erre az esetre eseti gyám kirendelését írja elő; a (3) bekezdés viszont más személyek számára teszi ennek kezdeményezését, mint a Ptk. 2:3. § (2) bekezdése, így alapvetően más jogintézményről van szó.

A Ptk. 4:223. §-a szerint az a kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alá tartozik. A 4:224. §-a szerint a gyám – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a gyámsága alatt álló gyermek gondozója, nevelője, vagyonának kezelője és a gyermek törvényes képviselője. A 4:234. § (2) bekezdése szerint, ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell a gyám jogaira és kötelezettségeire.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ezek a szabályok hogyan alkalmazhatók a magzatra. Ki az ő törvényes képviselője? Első látásra a válasz egyszerű: nyilvánvalóan a szülei, vagy legalábbis az anyja (az apa lehet, hogy már nem él, de az anya szükségképpen él). Igen ám, de jogi értelemben van-e a magzatnak anyja? A Ptk. 4:115. § (1) bekezdés szerint ugyanis a gyermek anyja az a nő, aki megszülte; a szöveg nyelvtani értelme szerint tehát a magzatnak még nincs anyja, ugyanakkor apja lehet, hiszen az apai jogállás a Ptk. 4:98. §-a szerint bármelyik tényállás esetén betöltött lehet, már a születés előtt. Ez viszont azt az abszurd helyzetet eredményezné, hogy a gyermek törvényes képviselőjének az apát és kizárólag az apát kellene tekinteni, ha pedig az apai jogállás nincs betöltve, akkor a magzat részére gyámot kell rendelni. Mindezt úgy, hogy közben a magzat az anya testében fejlődik!

Hozzá kell azt is tenni, hogy a szülői felügyelet nemcsak a törvényes képviselőt foglalja magában, de a vagyonkezelési jogot is. Ha tehát a várandós nő még nem minő-

sül anyának és így törvényes képviselőnek, akkor a várandósság ideje alatt elhunyt apa hagyatékát a magzata nevében nem kezelheti, akkor sem, ha az örökhagyóval házassági életközösségben élt. A régi Ptk. szabályozásában ez azért nem okozhatott problémát, mert a régi Ptk. 615. §-ának (1) bekezdése alapján az örökhagyó házastársa örökölte mindannak a vagyonnak a hasznélvezetét, amelyet egyébként nem ő örökölt, ezért a hagyaték tárgyai hasznélvezőként is megillették a vagytonkezeléssel kapcsolatos jogok (kivéve a vagyonnal való rendelkezés jogát). Ezzel szemben a hatályos szabályok szerint az özvegyet leszármazók mellett a Ptk. 7:58. § (1) bekezdése értelmében özvegyi jogként csak az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon illeti meg a holtig tartó hasznélvezeti jog, és a hagyaték többi részéből egy gyermekrészt, így a hagyaték – adott esetben csaknem fele – felett csak a magzat törvényes képviselőjeként illetik meg jogosultságok.

Persze ellene lehetne vetni, hogy az ember magzati létszaka olyan rövid, hogy az alatt egy per biztosan nem fejeződik be, az elévülés nem következik be, és az elveszületéssel a képviseleti jog kérdése úgyis rendeződik. Ez általában igaz, de az azonnali beavatkozást igénylő helyzetekre nem. A magzat, ha mint örökös nincs törvényes képviselője, a születéséig is kötelezett vagy átvételi késedelembe eshet, az igényérvényesítés késedelme jogvesztést idézhet elő, megghiúsíthatja a birtokvédelem célját, a kárveszély elhárítására tett intézkedés hiányában a kár bekövetkezésével járhat. És ezek még csak a vagyoni jogkövetkezmények: előfordulhat, hogy a magzat egészsége vagy élete kerül olyan veszélybe, ami azonnali jogvédelemmel és jogérvényesítéssel hárítható csak el; utóbbi esetben a jogérvényesítés késedelme a jogérvényesítés megghiúsulását jelenti. Világos, hogy a régi Ptk. 10. §-a, és a hatályos Ptk. 2:3. §-a éppen ezekre az esetkörökre tekintettel rendelkezik a magzati korban lévő kiskorú gyermek számára a gondnok, illetőleg a gyám kirendelésének lehetőségéről.

3.3.3. A jogvédelem terjedelme

A harmadik kérdés az, hogy milyen körben illeti meg a jogvédelem a magzatot.

A kérdés látszólag egyszerűnek tűnik, ugyanakkor attól függően, hogy miből indulunk ki, más-más eredményre juthatunk. A római jogi hagyományokból kiindulók számára itt pusztán a vagyoni jogokról lehet szó; ez elsősorban abból adódik, hogy a római jogi források általában olyan jogeseteket utalnak, amikor az öröklés körében merült fel a magzat jogalanyiségának kérdése. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a *Digesta* is tartalmaz olyan jogeseteket, amikor elsősorban a *status* szempontjából foglalkoztak a magzattal, így kimondták, hogy ha a nő a terhesség ideje alatt legalább időlegesen szabad volt, a gyermek szabadnak születik (*Marci. D 1,5,5*), illetve, ha a terhes nő fogságba esik vagy eladja, a gyermeke a fogantatáskori állapotát őrzi meg (*Iul. D 1,5,26*).

A normaszövegből kiindulva ugyanakkor a magzat 'feltételes' jogképességét nem korlátozhatjuk a vagyoni jogokra. Mind a régi Ptk. 9. §-a, mind a hatályos Ptk. 2:2. §-a a 'jogképesség' kezdetét határozza meg (amelyről a régi Ptk 8. § (2) bekezdése szerint egyenlő), és nem különböztet tartalmilag a magzat és az élveszületett gyermek jogképessége között. Ha tehát a kiskorú gyermeknek nemcsak vagyoni jogai vannak, hanem személyiségi jogai is, akkor a magzatnak is vannak.

Ennek a kérdésnek a jelentősége az utóbbi évtizedekben megnőtt. Az ultrahangos vizsgálat felfedezése előtt a magzat fejlődése titokzatos homályba burkolózott. Ahogy a Szentírás írja Isten mindentudását dicsőítve: „Neked maga a sötétség sem homályos, s az éj világos neked, mint a nappal. Te alkottad veséimet, anyám méhében te szőtted a testem.” (Zsolt 139,12–13). A magzat sajátos helyzetére tekintettel a klasszikus személyiségi jogok vagy értelmezhetetlenek voltak, vagy szorosan összefonódtak az anya személyiségi jogaival: a magzat életét, egészségét, jó hírnevét és becsületét nem lehetett úgy megsérteni, hogy az az anya jogát ne sértette volna. A magzatnak nem volt neve (hisz a nemét sem ismerték), nem volt magántitka, nem volt magánélete, képmása, amivel vissza lehetett volna élni.

Ezzel szemben ma már nem okoz nehézséget, hogy különböző orvosi eszközökkel bepillantsunk az anyaméhbe, a magzatról felvételeket készítsünk, rajta orvosi beavatkozásokat végezzünk, egészségi állapotáról, testi adottságairól adatokat nyerjünk. Az orvostudomány fejlődésének hála ma már ismerjük a magzati élet számos sajátosságát, tudjuk, milyen külső behatások azok, amelyek az anya életét, tesi épségét, egészségét nem, de a magzatét károsíthatják. A technikai, technológiai fejlődés tehát kitágította a lehetőségét annak, hogy a magzatot személyében érje sérelem, méghozzá olyan módon, hogy az nem tevődik át az anyára. Napjainkban, amikor egyetlen jogsértő felvétel vagy jogosulatlanul megszerzett adat is napokon belül elterjedhet a világhálón, a személyiségvédelem gyorsasága kiemelkedő jelentőségű. Gondoljunk csak arra: egy jogsértő módon rögzített, majd továbbadott különösen védett személyes adat évtizedekkel később is karriereket dönthet romba.⁵⁹

A magzat személyiségének védelme – amely egyébként abból is adódik, hogy a magzat ember, így helyzetétől függetlenül megilleti az emberi méltóság tiszteletben tartásához való jog – azért kényes kérdés a gyakorlatban, mert ez a jog a várandós nővel szemben is megilleti a magzatot, ami különösen kényes kérdésekhez vezet. Például érvényesíthető-e a várandós nővel szemben igény, ha a magzatról szeméremsertő ultrahangképeket vagy különösen érzékeny személyes adatokat tesz közzé a közösségi oldalon? Eltiltható-e a várandós nő olyan magatartástól, amely a gyermek egészségét vagy életét súlyosan veszélyezteti? Kötelezhető-e a várandós nő olyan beavatkozás igénybevitelére, amely őt nem veszélyezteti, de a magzat élete vagy egészsége megóvása érdekében szükséges? Végül joga van-e a gyerekeknek arra, hogy vitassa a várandós nő által a terhességmegszakítás okaként megjelölt körülmény fennálltát, és így megvédje magát az alkotmányosan nem igazolt terhességmegszakítás veszélyétől?

⁵⁹ Ha az orvos genetikai vizsgálatot végez a magzaton, amelyből későbbi betegségekre lehet következtetni, és az adat nem megfelelő kezelése miatt ez bekerül valamilyen adatbázisba, ahonnan később egy munkáltató jogosulatlanul letölti azt, ez akadálya lehet egy későbbi munkaviszony létesítésének vagy fenntartásának.

3.3.4. Az állami beavatkozás indokolt terjedelme

Természetesen felmerül az a kérdés is, hogy milyen mértékben célszerű az államot egy olyan szoros viszonyrendszerbe bevonni, mint amilyen a magzat és a várandós nő között fennáll.

Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a magzat és a várandós nő között normális esetben ösztönösen is szoros érzelmi viszony alakul ki, és általában a várandós nő nem kíván ártani a saját magzatának, inkább védelmezi és óvja. A jognak ezért elsősorban azokat az eseteket kell különös szabályokkal rendeznie, amikor a jogsértés vagy annak veszélye nem harmadik fél, hanem a várandós nő részéről merül fel. Ebben az esetben is elsősorban az lenne a kívánatos, hogy a magzat érdekeit ne egy állam által kirendelt gyám, hanem a magzattal érdekellentétben nem álló másik törvényes képviselő, az apa képviselje a bíróság vagy más hatóság előtt, a várandós nővel szemben. Ez annak fokozottabb figyelembevételét igényelné, hogy a magzatnak nemcsak a leendő anyja, hanem az apja is törvényes képviselője.

Erre egyébként azért is szükség lenne, mert a várandós nőt sokszor – éppen a magzat egészségének megőrzése érdekében – nemcsak szükségtelen, de káros is kitenni a bírósági vagy más hatósági eljárásokkal járó stressznek. Abban az esetben, ha a szülőpár a Ptk. 4:147. § (1) bekezdésének megfelelően együttműködik egymással a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének érdekében, akkor semmi akadályt sem szabad gördíteni az elé, hogy a gyermek érdekeit az apa képviselje, lehetőség szerint tehermentesítve az anyát, egyben már a gyermek születése előtt felelősséget vállalva a saját gyermekéért. Nyilván vannak esetek, amikor az apa áll érdekellentétben a gyermekkel, erre az esetre nem marad más, mint az anya eljárása, ha pedig mindkét szülő ellenérdekelt, vagy nincs másik szülő, akkor indokolt a gyámrendelés.

A hatályos szabályozás ugyanakkor kifejezetten nem rendezi a kérdést, és a gyakorlatban az apa szerepe háttérbe szorul a magzattal kapcsolatos eljárásokban, akkor is, ha egyébként nem lenne akadálya annak, hogy ő képviselje a magzat érdekeit. Minthogy a magzattal kapcsolatos döntéseket a *pro-choice*-mozgalom aktivistái az anya kizárólagos jogának vallják, ezért – noha a Magzatvédelmi törvény preambuluma is utal a 'szülők' felelősségére – az apa jogai és felelőssége nem jelennek meg kellő súllyal a részletszabályok és a joggyakorlat szintjén.⁶⁰

4. Megoldási javaslatok

4.1. Szakítás a „feltételes jogképesség” koncepciójával

Az Alaptörvény megváltozott szabályozásával és szemléletével, valamint a kor kihívásaival jobban összhangban állna, ha a Ptk. kifejezetten szakítana a „feltételes jog-

⁶⁰ Már említettem, de itt is meg kell jegyezni, hogy indokolt lenne az ismert apát a terhességmegszakítással kapcsolatos eljárásban legalábbis nyilatkoztatni, illetve megvizsgálni a szerepét a súlyos válsághelyzet kialakulásában, és szükség esetén – ha felróható módon ő okozta ezt – a nő büntetlensége esetén is szankcionálni.

képesség” koncepciójával, és a valóságnak megfelelően a fogantatástól számítaná a jogképesség kezdetét, és a magzat halálát illetően egy fikciót alkalmazna. Ez jól kifejezné azt, hogy a polgári jog – összhangban az Alaptörvénnyel és a történeti alkotmány egészével – elismeri nemcsak a magzat ember mivoltát (ez a hatályos szabályozásból is kitűnik), de az emberi méltóságát és a jogképességét is, ugyanakkor az esetek döntő többségében nem jelentene érdemi változást a vagyoni viszonyokban (különösen is az öröklés rendjében), így mindazokat a problémákat változatlanul orvosolná, ami miatt a hatályos szabályozás a jogképességet ‘feltételelessé’ teszi.

A fikciós megoldás lehetőséget adna arra is, hogy a polgári jog általános jelleggel szankcionálja azt, ha valaki felróható magatartásával maga okozza a magzat halálát, és ezzel előnyöket akar szerezni, illetve valamely hátránytól kíván szabadulni. Ilyen esetben ugyanis – ha a szabályozás általános jelleggel kizárná a fikció alkalmazását annak javára, aki a gyermek halálát felróható szándékos magatartásával maga okozta – a halál bekövetkeztét követő, későbbi eljárások során sem lehetne hivatkozni arra, hogy a magzat nem (volt) jogképes, és a vagyoni igények tekintetében a jogutódlás is felmerülhet, így az eljárások adott esetben érdemben is befejezhetőek – a magzat halálától függetlenül. Mindez fokozná a magzati élet polgári jogi védelmét, és sok esetben megelőzhetné a súlyos válsághelyzet kialakulását.

Ez a változtatás egyetlen §-t érintene a Ptk.-ból, így nem jelent komoly kodifikációs erőfeszítést. A Ptk. kodifikációja körében megtett észrevételem szerint a normaszöveg szintjén nagyjából így nézne ki:

„2:2.§ [A jogképesség kezdete]

- (1) A jogképesség az embert fogamzásának időpontjától illeti meg.
- (2) A jogképesség kezdő időpontjának meghatározása szempontjából a fogantatás időpontjának a születés napjától visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; a gyermek érdekében bizonyítani lehet azonban, hogy a fogantatás korábbi vagy későbbi időpontban történt.
- (3) Ha a gyermek az anyaméhben, illetve a reprodukciós eljárás során meghal, vagy halva születik, a jogképesség szempontjából úgy kell tekinteni, mintha meg sem fogant volna. Nem hivatkozhat e rendelkezésre az, aki a gyermek halálát felróható szándékos magatartásával maga okozta.”

Az általam javasolt normaszöveg abban is pontosabb a hatályosnál, hogy egyfelől rendelkezik a reprodukciós eljárásban létrejövő, de elpusztult magzatokról is (ezekre a Magzatzvédelmi törvény hatálya nem terjed ki), és megkülönbözteti a fikció alkalmazásának két, elvben különböző módon is kezelhető esetét: azt, amikor a magzat az anyaméhben meghal (és esetleg eltávolítása műtéti beavatkozást tesz szükségessé), vagy amikor halva születik (akár azért, mert már az anyaméhben meghalt, de a szülési folyamat ennek ellenére beindul, akár azért, mert a szülési folyamat közben hal meg).

4.2. A magzat családi jogállásának rendezése

A magzat sajátos helyzetére tekintettel indokolt lenne rendezni a magzat családi jogállását, így a Ptk. 4:115. §-a (1) bekezdésének módosítása révén rendelkezni kellene arról,

kit tekint a polgári jog a magzat anyjának. Célszerű lenne ezt a rendelkezést akként módosítani, hogy „(1) A gyermek anyja az a nő, akinek a méhében a magzat fejlődik, illetve aki megszülte.” Ez, vagy ezzel egyenértékű szabályozás ugyanis érdemben nem változtatna a hatályos szabályozáson, vagyis azon, hogy a mesterséges megtermékenyítés esetén nem a női ivarsejtet adományozó, hanem a gyermeket méhében hordozó, majd megszüülő nő a gyermek anyja, ugyanakkor világossá tenné, hogy az anyai jogállás a magzati korban is be van töltve.

4.3. A magzat és a tartásra köteles rokonok jogi kapcsolatának erősítése

Az apai felelősség és jogosultságok erősítése már lényegesen nagyobb arányú kodifikációs munkát tesz szükségessé.

4.3.1. Az apa részvétele a magzattal érintő eljárásokban

Egyrészt, a magzattal érintő eljárásokban az apák nyilatkozattételi jogát biztosítani kell. Ez a terhességmegszakításra vonatkozó eljárásba való bevonásukat is jelentené, nyilvánvalóan nemcsak a kérelemre tett nyilatkozat, hanem a törvényben előírt tájékoztatásokon való részvétel kötelezettségére is kiterjedően.

Alapvető probléma ugyanis, hogy míg a terhességmegszakítás „előnyeit” mindkét szülő élvezi, addig a kezdeményezés felelősségének lelki terhe az anyáé, aki ráadásul a tájékoztatás révén általában nagyobb mértékben tisztában van a terhességmegszakítás valós mibenlétével, vagyis, hogy a benne fejlődő élet kioltásáról van szó, és hogy a terhességmegszakításnak vannak adott esetben vállalható alternatívái. Ezekkel ugyanakkor indokolt lenne a nőt gyakran terhességmegszakításra ösztönző férfi partnert is szembesíteni, hiszen az lenne a kívánatos, hogy a magzat megtartására vonatkozó döntés a szülők közös döntése legyen, és ebben a szülők támogassák egymást (akkor is, ha az esetükben fennálló súlyos körülmények miatt végül a gyermek örökbeadása mellett döntenek).

Az apa szerepének növelése ugyanakkor nem terjedhet odáig, hogy az apa is kérhesse a terhesség megszakítását. Ez egyrészt gyengítené az életvédelem jelenlegi szintjét, másrészt sértené az anya önrendelkezési jogát: senki nem kényszeríthet egy nőt arra, hogy a magzatát elvetesse, még ha objektíve súlyos válsághelyzetben van is. Sem a gyermek apja, sem az állam nem mentesülhet a kötelezettségei alól ilyen módon.

4.3.2. Szankciók szükségessége

Másrészt, az Alaptörvény rendelkezéseire tekintettel meg kell teremteni mind az esetleg még hiányzó büntetőjogi, mind a polgári jogi szankcióját annak, ha valaki a magzatelhajtásra okot adó körülményt saját felróható magatartásával okozta.

Egy korábbi törvénymódosító javaslatomban felvetettem, hogy arra az esetre, ha olyan személy felróható magatartásának következménye a magzatelhajtásra okot adó körülmény (és itt nemcsak a súlyos válsághelyzetről van szó), aki a gyermek megszületése esetén annak tartására köteles, a legminimálisabb polgári jogi szankció, hogy – az ügyész keresete alapján – a bíróság marasztalja – a terhességmegszakítás költségeinek

megfizetésén felül – a gyermek 18 éves koráig járó tartásdíjban az állam javára azzal, hogy az így befolyó összegeket az állam fordítsa gyermekvédelmi célokra.

Ezt a javaslatomat változatlanul indokoltnak tartom, figyelemmel arra, hogy számos esetben a súlyos válsághelyzet oka az apa, vagy más családtag,⁶¹ aki a terhességmegszakítás révén akar szabadulni a gyermekkel szembeni kötelezettségeitől. Ha minden esetben nem is jelent ez kellő visszatartó erőt, általában talán mégis felelősségteljesebb szexuális viselkedésre és kevésbé vérszomjas viselkedésre lehet ez által szorítani a férfiakat, akiknek a tartásdíjat így is, úgyis ki kell fizetni.

4.4. A magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályok pontosítása

Végül célszerű lenne a magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályokat pontosítani annyiban, hogy arra elsősorban a szülei jogosultak, az élveszületett gyermekre vonatkozó szabályoknak megfelelően, vagyis elsősorban közösen döntve, de akár külön-külön is képviselhetik a magzatot; ha egyikük érdekellentét miatt nem járhat el, akkor kizárólag a másik szülőt illeti meg ez a jog, ha pedig képviselőre jogosult szülő nincs (mert meghalt, ismeretlen, érdekellentét miatt vagy szülői felügyeleti jog hiányában nem járhat el), akkor kell a magzat részére (tulajdonképpen eseti) gyámot kirendelni.

Ennek a megoldásnak kettős előnye lenne: egyrészt növelné az apák szerepét a magzat jogainak védelmében, másrészt csökkentené az állami beavatkozás mértékét. Természetesen a gyakorlatban ez csak abban az esetben segíti a leginkább veszélyeztetett magzatok védelmét, ha megfelelő eljárási, illetve gyámügyi szabályok, és egy hatékony jelzőrendszer támogatja a polgári jogi szabályozást. Természetesen nemcsak, és nem is elsősorban a Magzatvédelmi törvény szerinti eljárásokban kellene ezeket a kérdéseket tisztázni, hanem a polgári peres és nemperes eljárásokban, így különösen a hagyatéki eljárásokban is, ha adat merül fel arra, hogy magzati életkorban lévő érdekelt is lehet az ügyben.⁶²

5. Záró gondolatok

A magzat polgári jogi jogállása végső soron mindig függ a magzati életszakaszban lévő emberre vonatkozó alkotmányos szabályozástól és elvektől, ugyanakkor a polgári jogi szabályozás nagyfokú autonómiát is élvez a konkrét jogi megoldások kidolgozása során. A magzat sajátos helyzete – nevezetesen, hogy egy másik ember testében fejlődik, és önmagában életképtelen – alkotmányosan is indokoltta teheti az általános szabályoktól eltérő rendelkezések alkalmazását, de ennek korlátait és módját az alkot-

⁶¹ Ne felejtsük el a kiskorú anyák szüleiről, akik ugyancsak tartásra kötelesek, és sokszor – a szégyen mellett – éppen az unoka felnevelésének költségeit akarják elkerülni azzal, hogy kiskorú lányukat terhességmegszakításra ösztönzik.

⁶² Az egy külön kérdés, hogy ha az apaság vélelme nem házassági köteléken vagy reprodukciós eljárásban való részvételen alapul, akkor hogyan lehet az apa személyét megállapítani. Ugyanakkor ez mégsem vet fel a gyakorlatban megoldhatatlan kérdéseket, mert teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat a várandósság ideje alatt is tehető, és ha így sem lehet az apai jogállást betölteni, akkor még mindig lehetőség van a gyám kirendelésére, ha az anya érdekellentét miatt nem járhat el.

mányos szabályok szabják meg, elsősorban is az emberi méltósághoz és az élethez való jog tiszteletben tartása.

Az alkotmányos háttér az ideiglenes Alkotmány időszakában legalábbis tisztázatlan és vitatott volt; bár az Alkotmánybíróság igyekezett egyfajta megoldást nyújtani, érvelése nem volt koherens, mert megriadt attól, hogy értelmezze az ideiglenes Alkotmány ember fogalmát, illetve ennek következményeitől, elsősorban a terhességmegszakítási szabályok drasztikus szigorításától, ami megítélésük szerint jelentős társadalmi felháborodást váltott volna ki. Az elmúlt 30 évben a terhességmegszakítások abszolút száma drasztikusan, a harmadára, de az élve születésekhez viszonyított arányában is jelentősen csökkent, illetve jelenleg is trendszerűen csökken, egyidejűleg az abortusz társadalmi megítélése is változik – egyre inkább megengedett rosszként, mint női szabadságjogként tekint rá a társadalom mind nagyobb része.

Az Alaptörvény ezt a folyamatot alkotmányos oldalról erősítette meg, amikor – bátorítanul ugyan – a magzatot ismét az ember fogalma alá vonta. A Ptk. azonban ezt a változást mintha nem érzékelt volna, és a korábbi, a magzat jogvédelme szempontjából nem túl hatékony szabályozást vitte tovább, noha kétségtelen, hogy dogmatikailag igyekezett tiszta helyzetet teremteni. Számos problémát ugyanakkor a Ptk. hatályos szabályozása nem rendez, mert gyakorlati jelentősége – e körben folyó jogviták hiányában – látszólag csekély, ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy ez a jövőben is így marad, figyelemmel a magzattal kapcsolatos ismeretek és beavatkozási lehetőségek növekedésére. A magzat – ahogy Lábady Tamás fogalmazott egyik előadásában – egyre inkább kilép a nagyvilágba, és a társadalom önálló személyiséggel rendelkező alanyává válik, ahogy a családi albumban az születés utáni első fotókat ma már sokhelyütt megelőzik az UH-képek, és ahogyan egészségügyi adatai hozzáférhetővé válnak a szülők, illetve harmadik személyek számára.

Ezt a változást indokolt a Ptk. szabályozásában és a kapcsolódó eljárási jogszabályokban is rögzíteni. A magzat magánjogi védelmét erősíteni kell, nemcsak a magánjogi eszköztár kiterjesztésével, hanem az elvi alapok tisztázásával. Ennek érdekében a jelenlegi „feltételes jogképesség”-konceptiót célszerű lenne egy fikciós megoldással helyettesíteni, megteremtve egyidejűleg a fikció alkalmazása alóli indokolt kivételt; a magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályozás pontosítani és olyan módon átalakítani, hogy abban a szülők együttes felelőssége kiemelt és elsődleges szerepet kapjon; végül magánjogi szankcióval is biztosítani, hogy a magzatelhajtás ne jelenthessen senki számára kibúvót tartási és egyéb kötelezettségeik alól.

Úgy gondolom, hogy e jogszabályi változtatások nagy előnye, hogy míg fokozzák a magzat magánjogi védelmét, nem forgatnák fel a magánjog dogmatikai rendszerét. Természetesen a jogszabályi változások csak akkor tudják kifejteni a hatásukat, ha a joggyakorlat követi azok irányvonalát, és a régi és új eszközöket egyaránt használja a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő emberek – a magzatok – védelmében. A magzatvédelem ugyanis szelesebb körű alkotmányos spektrumot fed le, mint a terhességmegszakítás kérdésköre; noha annak kiemelt jelentősége megmarad, de az azonnali jogvédelmet igénylő helyzetek köre folyamatosan bővül, és a vagyoni igények védelme mellé egyre inkább felzárkóznak a személyiségi jogi jellegű igények, amelyek sokszor gyorsabb rendezést igényelnek, mint a vagyoni jellegű jogviták.

Természetesen a magánjogi eszközök csak részét képezik a jogrendszer által a magzat védelmében kínált eszközöknek, és a jogrendszer ma még biztosan nem mellőzheti a büntetőjogi szankciók és egészségügyi, oktatási, gyámügyi és szociális jellegű intézkedések alkalmazását a magzatok védelmében. Mindazonáltal ne felejtjük a Magzatvédelmi törvény indokolásának bölcs megállapítását: „az abortuszok gyakorisága elsősorban értékrendi és kulturális kérdés”.